

PROLETÁŘI VŠECH ZEMÍ, SPOJTE SE!

KAREL MARX KAPITÁL

KRITIKA POLITICKÉ EKONOMIE

DÍL PRVNÍ

KNIHA PRVNÍ

VÝROBNÍ PROCES KAPITÁLU

STÁTNÍ NAKLADATELSTVÍ
POLITICKÉ LITERATURY
PRAHA 1953

PRVNÍ ODDÍL

ZBOŽÍ A PENÍZE

KAPITOLA PRVNÍ

ZBOŽÍ

1. DVA ČINITELE ZBOŽÍ: UŽITNÁ HODNOTA A HODNOTA (SUBSTANCE HODNOTY, VELIKOST HODNOTY)

Bohatství společnosti, v nichž vládne kapitalistický výrobní způsob, jeví se jako „ohromný soubor zboží“¹, jednotlivé zboží jako jeho elementární forma. Naše zkoumání začíná proto rozbořením zboží.

Zboží je především vnější předmět, věc, která svými vlastnostmi uspokojuje nějakou lidskou potřebu. Povaha těchto potřeb, at už vznikají na př. v žaludku nebo ve fantasi, na tom nic nemění.² Nejde tu také o to, jak daná věc uspokojuje lidskou potřebu, zda přímo jako životní prostředek, t. j. jako spotřební předmět, nebo oklikou jako výrobní prostředek.

Každou užitečnou věc, jako železo, papír atd., musíme zkoumat se dvou hledisek: co do kvality a co do kvantity. Každá taková věc je souhrnem mnoha vlastností, a proto může být užitečná po různých stránkách. Objevit tyto různé stránky, a tím i rozmanité

¹ *Karl Marx*: „Zur Kritik der Politischen Ökonomie“, Berlin 1859, str. 3.
K. Marx: „Ke kritice politické ekonomie“, str. 11.]

² „Přání předpokládá potřebu, je to chut' ducha a je mu tak přirozená jako hlad tělu... většína (větš) má hodnotu proto, že uspokojují potřeby ducha.“ (*Nicholas Barbon*: „A Discourse concerning Coining the New Money lighter, in Answer to Mr. Locke's Considerations etc.“ Londýn 1696, str. 2, 3.)

způsobu používání věcí, je věc historického vývoje.³ Totéž je třeba říci o nalezení společenských měr pro kvantitativní stránku užitečných věcí. Různost měr zboží je dána jednak různou povahou měřených předmětů, jednak dohodou.

Užitečnost věci činí z ní užitnou hodnotu.⁴ Ale tato užitečnost se nevznáší ve vzduchu. Je podmíněna vlastnostmi zbožního tělesa, bez něho neexistuje. Zbožní těleso samo, jako železo, pšenice, diamant atd., je proto užitná hodnota čili statek. Tento jeho charakter nezávisí na tom, stojí-li člověka přivlastnění užitných vlastností zbožního tělesa mnoho nebo málo práce. Při zkoumání užitných hodnot se vždy předpokládá, že jsou kvantitativně určeny, na př. tucet hodiněk, loket plátna, tuna železa atd. Užitnými hodnotami zboží se zabývá zvláštní nauka, nauka o zboží.⁵ Užitná hodnota se realizuje jen v procesu spotřeby. Užité hodnoty tvoří hmotný obsah bohatství, at je jeho společenská forma jakákoli. V té formě společností, kterou máme zkoumat, jsou zároveň hmotnými nositeli směnné hodnoty.

Směnná hodnota se jeví především jako kvantitativní poměr, jako proporce, v níž se užité hodnoty jednoho druhu směňují za užité hodnoty jiného druhu⁶, jako poměr, který se neustále mění podle doby a místa. Směnná hodnota se proto zdá čímsi

³ „Věci mají vnitřní vlastnost („vertue“, což je u Barbona specifické označení užité hodnoty), která zůstává stále těž; na př. schopnost magnetu přitahovat železo.“ (Tamtéž, str. 6.) Vlastnost magnetu, stala se užitečnou teprve tehdy, když byla její pomocí objevena magnetická polarita.

⁴ „Přirozená hodnota (natural worth) nějaké věci záleží v její schopnosti uspokojovat potřeby nebo sloužit pohodlí lidského života.“ (John Locke: „Some Considerations on the Consequences of the Lowering of Interest“, 1691, ve „Works“, vyd. Londýn 1777, sv. II, str. 28). V XVII. století se ještě často setkáváme u anglických spisovatelů s výrazem „worth“ pro užitnou hodnotu a „value“ pro směnnou hodnotu; to je úplně v duchu anglického jazyka, který rád označuje bezprostředně dané věci slovy germánského původu a reifikované věci slovy románského původu.

⁵ V buržoasní společnosti panuje fictio juris [právní fikce], že každý člověk jako kupec zboží má encyklopedické znalosti v oboru nauky o zboží.

⁶ „Hodnota je poměr, v němž se jedna věc směňuje za druhou, určité množství jednoho výrobku za určité množství jiného výrobku.“ (Le Trosne: „De l'Intérêt Social“, „Physiocrates“, vyd. Daire, Paříž 1846, str. 889.

nahodlým a naprosto relativním, takže vnitřní, zboží samému imanentní směnná hodnota (valeur intrinsèque) vypadá jako nějaká *contradictio in adjecto* [protimysl].⁷ Podívejme se na věc blíže.

Nějaké zboží, na př. jeden kvarter pšenice, se směňuje za x leštidla na boty nebo za y hedvábí nebo za z zlata atd., zkrátka za jiná zboží v nejrůznějších proporcích. Pšenice nemá tedy jedinou směnnou hodnotu, nýbrž má rozmanité směnné hodnoty. Protože však x leštidla na boty, právě tak jako y hedvábí a jako z zlata atd. je směnnou hodnotou kvarteru pšenice, musí být x leštidla na boty, y hedvábí, z zlata atd. směnné hodnoty, které lze za sebe navzájem dosadit čili které jsou si rovny. Z toho tedy vyplývá předně, že různé směnné hodnoty téhož zboží vyjadřují něco stejného, a za druhé, že směnná hodnota může být vůbec jen způsobem vyjádření, jen „jevovou formou“ obsahu, který je od ní odlišný.

Vezměme dále dvě zboží, na př. pšenici a železo. At se směňují v jakémkoli poměru, lze tento poměr vždy vyjádřit rovnicí, v níž se dané množství pšenice rovná nějakému množství železa, na př. 1 kvarter pšenice = a metrických centů železa. Co nám říká tato rovnice? Že ve dvou různých věcech, v 1 kvarteru pšenice a rovněž v a metrických centech železa existuje cosi společného stejně velkého. Obě věci se tedy rovnají čemuś třetímu, co samo o sobě není ani tou, ani onou věcí. Každá z nich, pokud je směnnou hodnotou, musí tedy být převeditelná na toto třetí.

Znárodně si to jednoduchým geometrickým příkladem. Abychom mohli určovat a srovnávat plochu všech přímočarých obrazců, rozkládáme je na trojúhelníky. Trojúhelník sám převádíme na výraz, který je úplně odlišný od jeho viditelného obrazce — na poloviční součin základny a výšky. Právě tak je nutno převést směnné hodnoty zboží na něco, co je jim společné, čeho představují větší nebo menší množství.

Tímto spojeným nemožnou být geometrické, fyzikální, chemické

⁷ „Nic nemůže mít vnitřní hodnotu“ (N. Barbon: „A Discourse concerning Coining etc.“, str. 6), čili jak praví Butler:

„The value of a thing
is just as much as it will bring.“
[Věc stojí právě tolik, kolik vynese.]

nebo nějaké jiné přírodní vlastnosti zboží. Tělesné vlastnosti zboží přicházejí v úvahu vůbec jen potud, pokud na nich závisí užitečnost zboží, t. j. pokud dělají zboží užitnými hodnotami. Naproti tomu je zřejmé, že pro směnný poměr jednotlivých zboží je charakteristické právě to, že se abstrahuje od jejich užitných hodnot. Uvnitř směnného poměru zboží znamená jedna užitná hodnota právě tolik jako každá jiná, jen když je dána v patřičné proporcii. Čili, jak praví starý Barbon: „Jeden druh zboží je stejně dobrý jako druhý, je-li jejich směnná hodnota stejně velká. Mezi věcmi stejně směnné hodnoty není rozdíl a odlišnost.“⁸ Jako užité hodnoty se jednotlivá zboží liší především kvalitativně, jako směnné hodnoty se mohou lišit jen kvantitativně, neobsahují tedy ani atom užité hodnoty.

Abstrahujeme-li od užité hodnoty zbožních těles, zbude jim již jen jediná vlastnost, totiž že jsou produkty práce. Ale nyní se i produkt práce sám najednou úplně změnil. Abstrahujeme-li od jeho užité hodnoty, abstrahujeme tím také od těch součástí a forem zbožního tělesa, které je činí užitnou hodnotou. Není to už stůl nebo dům nebo přize nebo nějaká jiná užitečná věc. Všechny jeho smyslově vnímatelné vlastnosti zmizely. Není to už produkt práce truhlářské nebo zednické nebo přadláčké nebo vůbec nějaké určité produktivní práce. S užitečným charakterem produktu práce mizí užitečný charakter zračících se v něm prací, mizí tedy i různé konkrétní formy těchto prací; už se od sebe nelíší, nýbrž jsou všechny převedeny na stejnou lidskou práci, na abstraktní lidskou práci.

Zkoumejme nyní to, co nám zbylo z produktů práce. Nezbývalo z nich nic než u všech stejná přízračná předmětnost, pouhá sedlina bezrozdílné lidské práce, t. j. vynaložení lidské pracovní síly bez ohledu na formu, jakou byla vynaložena. Všechny tyto věci vyjadřují již jen to, že při jejich výrobě byla vynaložena lidská pracovní síla,

⁸ „One sort of wares are as good as another, if the value be equal. There is no difference or distinction in things of equal value... One hundred pounds worth of lead or iron is of as great a value as one hundred pounds worth of silver and gold.“ [Olovo nebo železo za sto liber šterlinků mají stejně velkou směnnou hodnotu jako stříbro nebo zlato za sto liber šterlinků.] (N. Barbon: „A Discourse etc.“, str. 53 a 7.)

nahromaděna lidská práce. Jako krystaly této jim všem společné společenské substance jsou hodnotami — hodnotami zboží.

Ve směnném poměru jednotlivých zboží se nám jejich směnná hodnota jeví jako něco naprosto nezávislého na jejich užitných hodnotách. Abstrahujeme-li pak skutečně od užité hodnoty produktů práce, dostaneme jejich hodnotu, jak byla právě určena. Ono společné, co se projevuje ve směnném poměru čili ve směnné hodnotě jednotlivých zboží, je tedy jejich hodnota. Další zkoumání nás přivede opět k směnné hodnotě jako k nutnému způsobu vyjádření hodnoty čili nutné formě jejího projevení se; musíme ji však nejprve zkoumat nezávisle na této formě.

Užitná hodnota čili statek má tedy hodnotu jen proto, že je v ní zpředmětněna čili materialisována abstraktně lidská práce. Jak tedy měřit velikost její hodnoty? Množstvím „hodnotovorné substance“, která je v ní obsažena, totiž práce. Množství práce samé měříme jejím trváním, pracovní dobou, a pro délku pracovní doby jsou zase měřítkem určité časové dílce, jako je hodina, den atd.

Je-li hodnota zboží určena množstvím práce, vynaložené během jeho výroby, mohlo by se zdát, že hodnota zboží je tím větší, čím linější nebo neobratnější je člověk, který je vyrábí, protože potřebuje tím více času k zhotovení zboží. Ale práce, která tvoří substanci hodnot, je stejná lidská práce, vynaložení téže lidské pracovní síly. Celková pracovní síla společnosti, která se zračí v hodnotách světa zboží, vystupuje tu jako jedna a táž lidská pracovní síla, ačkoli se skládá z nespočetných individuálních pracovních sil. Každá z těchto individuálních pracovních sil, jedna jako druhá, je táž lidská pracovní síla, pokud má charakter společenské průměrné pracovní síly a pokud funguje jako takováto společenská průměrná pracovní síla, potřebuje tedy k výrobě daného zboží jen průměrně nutnou čili společensky nutnou pracovní dobu. Společensky nutná pracovní doba je pracovní doba, které je zapotřebí k zhotovení nějaké užité hodnoty za daných společensky normálních výrobních podmínek a při společensky průměrném stupni dovednosti a intenzity práce. Když byl na př. v Anglii zaveden tkalcovský stav poháněný parou, stačilo k přeměně daného množství přize v tkaninu snad o polovinu méně práce než dříve. Ovšem anglický ruční tkadlec potřeboval na

tuto přeměnu i potom stejnou pracovní dobu jako dříve, ale výrobek jeho individuální pracovní hodiny představoval pak již jen polovinu společenské pracovní hodiny, a proto hodnota jeho výrobku klesla na polovinu.

Velikost hodnoty dané užité hodnoty je tedy určována jen množstvím společensky nutné práce čili pracovní dobou společensky nutnou k jejímu zhotovení⁹. Každé jednotlivé zboží má v tomto případě význam jen jako průměrný exemplář svého druhu¹⁰. Zboží, v nichž jsou obsažena stejně veliká množství práce čili která mohou být zhotovena za tutéž pracovní dobu, mají tedy stejně velikou hodnotu. Hodnota jednoho zboží se má k hodnotě každého jiného zboží, jako se má pracovní doba nutná k výrobě jednoho zboží k pracovní době nutné k výrobě druhého zboží. „Jako hodnoty jsou všechna zboží jen určitá množství ztuhlé pracovní doby.“¹¹

Velikost hodnoty zboží by tedy zůstávala stálá, kdyby pracovní doba, nutná k jeho výrobě, byla neměnná. Ale pracovní doba se mění při každé změně produktivní síly práce. Produktivní síla práce je určována rozmanitými okolnostmi, mimo jiné průměrným stupněm dělnkové zručnosti, stupněm rozvoje vědy a její technologicke aplikace, společenskou kombinací výrobního procesu, rozsahem a účinností výrobních prostředků a konečně přírodními podmínkami. Totéž množství práce zračí se na př. v příznivém roce v 8 bušlech pšenice, v nepříznivém jen ve 4 bušlech. Totéž

⁹ *Poznámka k 2. vyd.* „The value of them (the necessities of life) when they are exchanged the one for another, is regulated by the quantity of labour necessarily required, and commonly taken in producing them.“ „Hodnota (užitných předmětů), jsou-li navzájem směňovány, je určována množstvím práce, nutně potřebné a obvykle vynakládané na jejich výrobu.“ („Some Thoughts on the Interest of Money in general, and particularly in the Public Funds etc.“, Londýn, str. 36.) Tento pozoruhodný anonymní spis z minulého století není datován. Ale z jeho obsahu je zřejmé, že vyšel za Jiřího II., asi roku 1739 nebo 1740.

¹⁰ „Všechny výrobky téhož druhu tvoří, přinejvýše, jednu masu, jejíž cena se určuje všeobecně a bez ohledu na zvláštní podmínky jednotlivého případu.“

(*Le Troisième*, „De l'Intérêt Social“, str. 893.)

¹¹ K. Marx: „Zur Kritik der politischen Ökonomie“. Berlin 1839, str. 6. [K. Marx: „Ke kritice atd.“, str. 14.]

množství práce poskytuje více kovu v bohatých dolech než v chudých atd. Diamanty se vyskytují v zemské kůře vzácně a jejich nalezení stojí proto průměrně mnoho pracovní doby. Představují tedy mnoho práce v malém objemu. Jacob pochopuje, že by zlato kdy splatilo svou plnou hodnotu. To platí ještě více o diamantech. Podle Eschwega nedosáhl roku 1823 úhrnný výtěžek brazilských diamantových dolů za 80 let ještě ani ceny průměrného produktu brazilských cukrových a kávových plantáží za 1½ roku, ačkoli představoval daleko více práce, tedy i hodnoty. Kdyby byly objeveny bohatší doly, zračilo by se totéž množství práce ve větším množství diamantů a jejich hodnota by klesla. Kdyby se podařilo přeměňovat malým množstvím práce uhlí v diamanty, mohla by jejich hodnota klesnout pod hodnotu cihel. Všeobecně: čím větší je produktivní síla práce, tím menší je pracovní doba nutná k zhotovení předmětu, tím menší je zkrystalisovaná v něm masa práce, tím menší je jeho hodnota. A naopak, čím menší je produktivní síla práce, tím větší je pracovní doba nutná k zhotovení předmětu, tím větší je jeho hodnota. Velikost hodnoty zboží se tedy mění přímo úměrně množství práce a nepřímou úměrně produktivní síle práce, která se v tomto zboží uskutečňuje.

Věc může být užitnou hodnotou, aniž je hodnotou. Tak tomu bývá, když její užitečnost pro člověka není zprostředkována prací. Tak na př. vzduch, panenská půda, přirozené louky, divoce rostoucí dřevo atd. Věc může být užitečná a být produktem lidské práce, a přitom nemusí být zbožím. Kdo produktem své práce uspokojuje svou vlastní potřebu, vytváří siце užitnou hodnotu, nevytváří však zboží. Aby výrobil zboží, musí vyrobit nejen užitnou hodnotu, nýbrž užitnou hodnotu pro jiné, společenskou užitnou hodnotu. {A nejen pro jiné vůbec. Středověký rolník vyráběl obilí na dávky pro feudálního pána a na desátek pro kněze. Ale ani obilí na dávky, ani obilí na desátek se nestávalo zbožím tím, že bylo vyrobeno pro jiné. Aby se výrobek stal zbožím, musí být směnou převeden do rukou toho, jemuž slouží jako užitná hodnota.} ^{11a}

^{11a} {*Poznámka ke 4. vyd.* Slova v závorkách vsunují, protože při jejich vyelechání vzniklo velmi často nedorozumění, jako by Marx pokládal za zboží každý výrobek, spočítávaný jinou osobou než výrobcem. — B. E. }

Konečně žádná věc nemůže být hodnotou, není-li užitným předmětem. Je-li neuzitečná, je neuzitečná i práce na ni vynaložená, není pokládána za práci a netvoří proto hodnotu.

2. DVOJAKÝ CHARAKTER PRÁCE TKVÍCÍ VE ZBOŽÍ

Zprvu se nám zboží jevílo jako něco dvojakého, jako užitná hodnota a směnná hodnota. Potom se ukázalo, že i práce, pokud je vyjádřena v hodnotě, nemá už tytéž znaky, které jí přísluší jako tvůrkyni užitných hodnot. Tuto dvojakou povahu práce obsažené ve zboží jsem po prvé kriticky prokázal já.¹² Protože tento bod je stěžejním bodem, kolem něhož se točí pochopení politické ekonomie, osvětlíme jej tu podrobněji.

Vezměme dvě zboží, na př. jeden kabát a 10 loket plátna. Dejme tomu, že kabát má dvojnásobnou hodnotu plátna, takže je-li 10 loket plátna = h , kabát = $2h$.

Kabát je užitná hodnota, která uspokojuje určitou potřebu. K tomu, abychom jej zhotovili, je zapotřebí určitého druhu produktivní činnosti. Je určena svým účelem, charakterem operací, předmětem, prostředky a výsledkem. Práci, jejíž užitečnost se tak zračí v užité hodnotě jejího výrobku čili v tom, že její výrobek je užitnou hodnotou, nazveme stručně užitečnou prací. S tohoto hlediska pohlízneme na práci vždy se zřetelem na její užitečný efekt.

Tak jako jsou kabát a plátno kvalitativně různé užité hodnoty, právě tak jsou kvalitativně různé práce, které podmiňují jejich existenci — krejčovství a tkalcovství. Kdyby tyto věci nebyly kvalitativně různými užitnými hodnotami, a tedy výrobky kvalitativně různých užitečných prací, nemohly by vůbec vystupovat vůči sobě navzájem jako zboží. Kabát se nesměňuje za kabát, táž užitná hodnota se nesměňuje za tutéž užitnou hodnotu.

V souhrnu rozmanitých užitných hodnot čili zbožních těles se projevuje souhrn stejně rozmanitých užitečných prací, odlišných rodem, druhem, třídou, čeledí, odrůdou — projevuje se tu společenská dělba práce. Ta je podmínkou existence zbožní výroby,

¹² K. Marx: „Zur Kritik etc.“, str. 12, 13 a j. [K. Marx: „Ke kritice atd.“, str. 17, 18 a j.]

ačkolí naopak zbožní výroba není podmínkou existence společenské dělby práce. Ve staroindické občině je práce společensky rozdělena, aniž se její výrobky stávají zbožím. Nebo, což je bližší příklad, v každé továrně je práce soustavně rozdělena, ale tato dělba se neuskutečňuje tak, že by si dělníci navzájem směnivali výrobky své individuální práce. Jen výrobky samostatných, navzájem nezávislých soukromých prací stojí proti sobě jako zboží.

Takže: v užité hodnotě každého zboží je obsažena určitá účelná produktivní činnost čili užitečná práce. Užité hodnoty nemohou vystupovat vůči sobě navzájem jako zboží, neobsahují-li kvalitativně různé užitečné práce. Ve společnosti, jejíž výrobky přijímají všeobecně formu zboží, t. j. ve společnosti výrobců zboží, rozvíjí se tento kvalitativní rozdíl užitečných prací, které se tu konají nezávisle jedna na druhé, jako soukromá záležitost samostatných výrobců, v bohatě rozčleněný systém, ve společenskou dělbu práce.

Kabátu je ostatně jedno, nestí-li jej krejčí nebo zákazník krejčího. V obou případech funguje jako užitná hodnota. Právě tak se poměr mezi kabátem a prací, která jej vyrábí, nijak nemění tím, že se krejčovství stává zvláštním povoláním, samostatným článkem společenské dělby práce. Tam, kde ho k tomu nutila potřeba odívat se, krejčoval člověk po celá tisíciletí, než se z člověka stal krejčí. Ale kabát, plátno a vůbec každý prevek hmotného bohatství, který neskýtá příroda, musel být vždy vytvořen speciální, účelnou produktivní činností, která přizpůsobuje různé přírodní látky určitým lidským potřebám. Jako tvůrkyně užitných hodnot, jako užitečná práce, je tedy práce podmínkou existence lidí, nezávislou na jakýchkoli společenských formách, věcnou, přirozenou nutností: bez ní by nebyla možná výměna látek mezi člověkem a přírodou, to jest nebyl by možný lidský život.

Užité hodnoty kabát, plátno atd., zkrátka zbožní tělesa, jsou spojením dvou prvků — přírodní látky a práce. Odmyslíme-li si souhrn všech rozličných užitečných prací, které jsou obsaženy v kabátě, plátně atd., zbude vždy jistý materiální substrát, který existuje od přírody, bez lidského přispění. Člověk může při své výrobě působit jen tak jako příroda sama, t. j. může měnit jen

formy látek.¹³ A nejen to. Při této práci přetváření se ustavičně opírá o součinnost přírodních sil. Práce tedy není jediným pramenem užitečných hodnot, které vyrábí, to jest hmotného bohatství. Práce je otcem bohatství, jak praví William Petty, a země jeho matkou.

Přejdeme nyní od zboží jako užitého předmětu k hodnotě zboží. Podle našeho předpokladu má kabát dvakrát větší hodnotu než plátno. To je však jen kvantitativní rozdíl, který nás prozatím ještě nezajímá. Připomínáme proto, že je-li hodnota jednoho kabátu dvakrát tak velká jako hodnota 10 loket plátna, má 20 loket plátna stejnou velikost hodnoty jako jeden kabát. Jako hodnoty jsou kabát i plátno věci téže substance, objektivní výrazy stejnorodé práce. Ale krejčovství a tkalcovství jsou kvalitativně různorodé práce. Jsou však společenské poměry, za nichž týž člověk střídavě šije šatva a tká, a kdy tedy oba tyto rozdílné druhy práce jsou jen obměnami práce téhož individua, nejsou to ještě zvláštní ustálené funkce různých individuí, právě tak jako kabát, který dělá náš krejčí dnes, a kalhoty, které dělá zítřa, jsou jen variacemi téže individuální práce. Dále, denní zkušenost ukazuje, že v kapitalistické společnosti podle toho, jak se mění směr poptávky po práci, nabízí se určitá dávka společenské práce střídavě jednou ve formě krejčovství, po druhé ve formě tkalcovství. Tyto změny formy práce neprobíhají ovšem bez třenic, ale musí probíhat. Abstrahujeme-li od určitého charakteru produktivní činnosti, a tedy od užitečného charakteru práce, zůstane v ní jen to, že je vynaložením lidské pracovní síly. Krejčovství i tkalcovství, ačkoli to jsou kvalitativně různé pro-

¹³ Všechny jevy vesmíru, ať vytvořeny rukou člověka nebo podle obecných zákonů přírody, nejsou skutečným vytvořením, nýbrž jen přetvářením hmoty. Slučování a rozlučování jsou jediné prvky, které objevuje lidský rozum, když analyzuje myšlenku reprodukce; právě tak je tomu při reprodukci hodnoty (užitné hodnoty, ačkoli Verri zde ve své polemice proti fyziokratům sám dobře neví o jakém druhu hodnoty mluví) a bohatství — když se země, vzduch a voda mění na polí v rostliny nebo když se rukou člověka mění výměšek hmyzu v hedvábní nebo když se skládají jednotlivé kousky kovu a vytvářejí mechanismus hodiniek“ (Pietro Verri: „Meditazioni sulla Economia Politica“ [po prvé vytištěno roku 1773] v *Cusodiho* vydání italských ekonomů, Parte Moderna, sv. XV, str. 21, 22.)

duktivní činnosti, jsou produktivním vynaložením lidského mozku, svalů, nervů, rukou atd., a v tomto smyslu jsou touž lidskou prací. Jsou to jen dvě různé formy vynaložení lidské pracovní síly. Ovšem lidská pracovní síla sama musí být více méně vyvinuta, aby se mohla vynakládat v té neb oné formě. Hodnota zboží však představuje prostě lidskou práci, vynaložení lidské práce vůbec. Jako v buržoasní společnosti hraje velikou úlohu generál nebo bankéř, kdežto prostý člověk úlohu velmi ubohou¹⁴, tak je tomu i zde s lidskou prací. Tato práce je vynaložením prosté pracovní síly, kterou má průměrně každý obyčejný člověk bez zvláštní přípravy ve svém tělesném organismu. *Jednoduchá průměrná práce* sama má síce v různých zemích a různých kulturních epochách různý charakter, nicméně je pro každou určitou společnost něčím daným. Složitější práce je jen *immocriou* či spíše *snášenou* jednoduchou prací, takže menší množství složitě práce se rovná většímu množství jednoduché práce. Ze zkušenosti víme, že se práce neustále takto převádí. Ať je zboží produktem sebesložitější práce, jeho *hodnota* je čini rovným produktu jednoduché práce a představuje tedy sama jen určité množství jednoduché práce.¹⁵ Různé proporce, v nichž se různé druhy prací převádějí na jednoduchou práci jako na jednotku jejích míry, jsou stanovovány společenským procesem za zády výrobců, a proto se jim zdá, že jsou dány zvyklostí. Pro zjednodušení považujeme v dalším výkladu každý druh pracovní síly bezprostředně za jednoduchou pracovní sílu, čímž si jen ušetříme námahu s převáděním složitě práce na jednoduchou.

Jako tedy u hodnot kabát a plátno mizejí rozdíly jejich užitečných hodnot, mizejí i u prací, které se zračí v těchto hodnotách, rozdíly jejich užitečných forem, krejčovství a tkalcovství. Užité hodnoty kabát a plátno jsou jen spojením účelné produktivní činnosti se sukmem a přízí, kdežto hodnoty kabát a plátno jsou pouhými stejnorodými sedlinami práce, také při vynaložení práce obsažené v těchto

¹⁴ Srovnej *Hegel*: „Philosophie des Rechts“, Berlin 1840, str. 250, § 190.

¹⁵ Čtenář musí mít na paměti, že se tu nemluví o mzdě čili hodnotě, kterou dělník dostává na př. za jeden pracovní den, nýbrž o hodnotě zboží, v níž se zpředměňuje jeho pracovní den. Kategorie mzdy pro nás na tomto stupni našeho výkladu ještě vůbec neexistuje.

hodnotách se neuplatňuje jejich produktivní poměr k suknu a přízi, nýbrž jen vynaložení lidské pracovní síly. Prvky, tvořícími užité hodnoty kabát a plátno, jsou krejčovství a tkalcovství právě pro své různé kvality; substancí hodnoty kabátu a plátna jsou jen potud, pokud se abstrahuje od jejich zvláštních kvalit, pokud obě mají tutéž kvalitu, kvalitu lidské práce.

Kabát a plátno jsou však nejen hodnoty vůbec, nýbrž hodnoty určité velikosti: podle našeho předpokladu má kabát dvakrát tak velkou hodnotu jako 10 loket plátna. Odkud tento rozdíl ve velikosti jejich hodnot? Odtud, že plátno obsahuje jen polovinu práce věžící v kabátě, takže na výrobu kabátu se musí pracovní síla vynakládat po dobu dvakrát tak dlouhou jako na výrobu plátna.

Uplatňuje-li se tedy, pokud jde o užitnou hodnotu zboží, jen kvalita práce v něm obsažená, pak, pokud jde o velikost hodnoty, uplatňuje se jen kvantita práce, při čemž tato práce musí už být převedena na lidskou práci bez jakékoli další kvality. V prvním případě jde o to, jak se pracuje a co se pracuje, v druhém případě o to, kolik, jak dlouho se pracuje. Protože velikost hodnoty zboží vyjadřuje pouze množství práce, která je v něm obsažena, musí být jednotlivá zboží v určité proporcii vzdácky stejně velikými hodnotami.

Zůstává-li nezměněna produktivní síla všech užitečných prací, nutných k výrobě na př. jednoho kabátu, stoupá velikost hodnoty kabátů úměrně s jejich kvantitou. Představuje-li jeden kabát na př. x pracovních dnů, představují 2 kabáty 2 x pracovních dnů atd. Ale dejme tomu, že práce nutná k výrobě jednoho kabátu se zdvojnásobí nebo klesne na polovinu. V prvním případě stojí jeden kabát tolik, kolik předtím stály dva kabáty, v druhém případě stojí dva kabáty tolik, kolik dříve stál jeden, ačkoli v obou případech koná kabát stále tytéž služby a kvalita užité práce, která je v něm obsažena, zůstává nezměněna. Ale změnilo se tu množství práce vynaložené na jeho výrobu.

Větší množství užité hodnoty je samo o sobě větším hmotným bohatstvím: dva kabáty jsou více než jeden kabát. Dvěma kabáty můžeme odít dva lidi, jedním kabátem jen jednoho člověka atd. Ale vzrůstu masy hmotného bohatství může odpovídat současně

zmenšení velikosti jeho hodnoty. Tento protikladný pohyb vyvěrá z dvojakého charakteru práce. Produktivní síla je ovšem vždy produktivní silou užitečné, konkrétní práce a určuje fakticky jen stupeň účinnosti účelné produktivní činnosti v daném časovém úseku. Užitečná práce se tedy stává bohatším nebo chudším zdrojem výrobků přímo úměrně vzestupu i nebo poklesu své produktivní síly. Naproti tomu změna produktivní síly sama o sobě se naprosto nedotýká práce, která se zračí v hodnotě zboží. Protože produktivní síla přináleží konkrétní užitečné formě práce, nemůže se ovšem dotýkat práce, jakmile se abstrahuje od její konkrétní užitečné formy. Táž práce dává tedy ve stejných časových úsecích vždy stejně velké hodnoty, ať už se její produktivní síla jakkoli mění. Ale dodává za těchto podmínek ve stejných časových úsecích různá množství užitných hodnot: více, jestliže produktivní síla stoupá, méně, jestliže klesá. Táž změna produktivní síly, která zveštuje plodnost práce, a tedy masu užitných hodnot, které práce skýtá, zmenšuje, jak vidíme, celkovou velikost hodnoty této zveščené masy, jestliže zkracuje množství pracovní doby, nutné k její výrobě. A naopak.

Všechna práce je jednak vynakládáním lidské pracovní síly ve fyziologickém smyslu a jako takováto stejná čili abstraktně lidská práce vytváří hodnotu zboží. Na druhé straně je všechna práce vynakládáním lidské pracovní síly ve zvláštní účelné formě a jako takováto konkrétní užitečná práce vytváří užité hodnoty.¹⁶

¹⁶ *poznámka ke 2. vyd.* Aby dokázal, že „práce je konečnou a reálnou mírou, kterou můžeme vzájemně srovnávat hodnoty různých zboží ve všech dobách a na všech místech“, A. Smith píše: „Stejná množství práce měla ve všech dobách a na všech místech pro dělníka stejnou hodnotu. Při normálním stavu zdraví, síly a schopnosti, při průměrném stupni dovednosti či obratnosti, musí vždy obětovat stejný díl svého klidu, své svobody a svého štěstí.“ (Wealth of Nations, díl I, kap. V.) Na jedné straně plete si tu (ne všude) A. Smith určování hodnoty množství práce, vynaložené na výrobu zboží, s určováním hodnot zboží hodnotou práce samé, a proto se snaží dokázat, že stejná množství práce mají vždy tutéž hodnotu. Na druhé straně tuší, že práce, pokud se zračí v hodnotě zboží, znamená jen vynakládání pracovní síly; ale v tomto vynakládání spartuje opět jen obětování klidu, svobody a štěstí, a nevidí v něm i normální životní činnost. Má ovšem na mysli moderního námezdního dělníka. — Daleko zdátřejší

3. FORMA HODNOTY ČILI SMĚNNÁ HODNOTA

Zboží přicházejí na svět ve formě užitných hodnot čili zbožních těles, jako železo, plátno, pšenice atd. Je to jejich primitivní naturální forma. Stávají se však zbožními jen proto, že mají dvojaký charakter, že jsou užitnými předměty a zároveň nositeli hodnoty. Jeví se tedy jako zboží, čili mají zbožní formu jen potud, pokud mají tuto dvojitou formu — naturální formu a formu hodnoty.

Hodnotovost [Wertgegenständlichkeit] zboží se liší od vdovičky Čiperne* tím, že nevíme, jak na ni. V přímém opaku k smyslově hrubé hmatatelnosti zbožních těles nechází do hodnotovosti ani atom přírodní látky. Obrácejme a otáčejme si každé jednotlivé zboží jak chceme, neposíháme je jako ztělesněnou hodnotu [Wertding]. Jestliže si připomeneme, že zboží mají hodnotovost jen potud, pokud jsou výrazem téže společenské jednotky, lidské práce, že tedy jejich hodnotovost má čisté společenský charakter, pak se také samo sebou rozumí, že se může projevovat jen ve společenském poměru jednoho zboží k druhému. Vskutku, vycházíme ze směnné hodnoty čili ze směnného poměru zboží, abychom se dostali na stopu hodnotě, která se v nich skrývá. Nyní se musíme vrátit k této jevové formě hodnoty.

Každý ví, i když jinak neví, že zboží mají společnou formu uvážuje v této otázce anonymní předehůdce A. Smitha, citovaný v poznámce 9: „Někdo upotřebil týden na zhotovení určitého předmětu spotřeby... a ten, kdo mu dává výměnou nějaký jiný předmět, nemůže lépe ocenit, jaké množství je skutečně rovnocenné, než vypočítá-li, jaký předmět ho stojí stejně práce (labour) a času. Fakticky to znamená, že práce, kterou vynakládá jeden člověk na výrobu nějaké věci po určité době, se vyměňuje za práci, kterou vynakládá jiný člověk na výrobu jiné věci po tutéž dobu“ („Some Thoughts on the Interest of Money etc.“, str. 39).

(Ke 4. vydání: Angličtina má tu výhodu, že má dvě různá slova pro tyto dvě rozdílné stránky práce. Práce, která tvoří užité hodnoty a je kvalitativně určená, nazývá se „work“ na rozdíl od „labour“; práce, která tvoří hodnotu a měří se jen kvantitativně, nazývá se „labour“ na rozdíl od „work“. Viz poznámku k angl. překladu, str. 14. — B. E. [V tomto dílu viz poznámku 4 k první kapitole.] (Pozn. red.))

* Quickly, komická postava z Shakespearovy hry „Jindřich IV.“; v překladu J. V. Sládky Čiperná. (Pozn. překl.)

hodnoty, která příkře kontrastuje s pestrými naturálními formami jejich užitných hodnot — totiž peněžní formu hodnoty. Zde však máme provést to, oč se buržoasní politická ekonomie ani nepokusila, totiž ukázat původ této peněžní formy, tedy sledovat vývoj výrazu hodnoty, obsaženého v hodnotovém poměru zboží, od jeho nejprostiší, sotva postrehnutelné podoby až po oslnivou peněžní formu. Tak zmizí zároveň i záhadnost peněz.

Nejprostiším hodnotovým poměrem je zřejmě hodnotový poměr zboží k jednomu jakémukoli zboží jiného druhu, lhostejno jakému. Poměr mezi hodnotami dvou zboží dává tedy nejprostiší výraz hodnoty daného zboží.

A) PROSTÁ, JEDNOTLIVÁ ČILI NAHODILÁ FORMA HODNOTY

x zboží $A = y$ zboží B čili: x zboží A má hodnotu y zboží B .
(20 loket plátna = 1 kabátu čili: 20 loket plátna má hodnotu 1 kabátu.)

1. Dva póly výrazu hodnoty: relativní forma hodnoty a ekvivalentní forma

Tajemství každé formy hodnoty tkví v této prosté formě hodnoty. Hlavní obtíž je tedy v rozboru této formy hodnoty.

Dvě zboží různého druhu A a B , v našem příkladě plátno a kabát, hrají tu tedy zřejmě dvě různé úlohy. Plátno vyjadřuje svou hodnotu v kabátu, kabát je materiálem pro toto vyjádření hodnoty. První zboží hraje aktivní úlohu a druhé pasivní. Hodnota prvního zboží je vyjádřena jako relativní hodnota, čili toto zboží je v relativní formě hodnoty. Druhé zboží funguje jako ekvivalent, čili je v ekvivalentní formě.

Relativní forma hodnoty a ekvivalentní forma jsou navzájem k sobě patřící, vzájemně se pojmňující, nerozlučné momenty, ale zároveň jsou to navzájem se vylučující čili protikladné krajnosti, t. j. póly téhož výrazu hodnoty: rozdělují se vždy mezi různá zboží, uváděná výrazem hodnoty ve vzájemný poměr. Hodnotu plátna nemohu na př. vyjádřit v plátně, 20 loket plátna = 20 loketům plátna,

to není výraz hodnoty. Tato rovnice říká spíše pravý opak: 20 loket plátna není nic jiného než 20 loket plátna, t. j. určité množství užitého předmětu — plátna. Hodnota plátna může být tedy vyjádřena jen relativně, t. j. v jiném zboží. Relativní forma hodnoty plátna předpokládá proto, že proti němu stojí nějaké jiné zboží v ekvivalentní formě. Na druhé straně toto jiné zboží, které vystupuje jako ekvivalent, nemůže být současně v relativní formě hodnoty. Toto zboží nevyjadřuje svou hodnotu. Je jen materiálem pro vyjádření hodnoty jiného zboží.

Výraz: 20 loket plátna = 1 kabátu čili 20 loket plátna má hodnotu 1 kabátu, zahrnuje ovšem i obrácený poměr: 1 kabát = 20 loktům plátna čili 1 kabát stojí 20 loket plátna. Takto však musím rovnici obrátit, mám-li relativně vyjádřit hodnotu kabátu, a jakmile tak učiním, stává se ekvivalentem plátno místo kabátu. Totéž zboží nemůže tedy v téže výrazu hodnoty vystupovat současně v obou formách. Nejen to: tyto formy se poлярně vylučují.

Tedy zda je zboží v relativní formě hodnoty nebo v protikladné ekvivalentní formě, to závisí výhradně na jeho místě v daném výrazu hodnoty, t. j. na tom, zda je zbožím, jehož hodnota se vyjadřuje, anebo zbožím, v němž se hodnota vyjadřuje.

2. Relativní forma hodnoty

a) Obsah relativní formy hodnoty

Abychom si ujasnili, jak je prostý výraz hodnoty jednoho zboží obsažen v hodnotovém poměru dvou zboží, musíme tento poměr zkoumat především nezávisle na jeho kvantitativní stránce. Obvyčejně se postupuje právě obráceně a v hodnotovém poměru se spatřuje jen proporce, v níž se určité množství dvou různých druhů zboží navzájem rovnají. Zapomíná se přitom, že různé věci lze kvantitativně srovnávat, teprve když se převedou na určitou jednotku. Jen jako výrazy určité jednotky jsou stejnojmennými, tedy souměřitelnými veličinami.¹⁷

¹⁷ Těch několik ekonomů, kteří se zabývali — jako na př. S. Bailey — roz-
borem formy hodnoty, nemohlo dospět k žádnému výsledku, jednak proto,

At se 20 loket plátna rovná 1 kabátu, nebo 20 kabátům, nebo x kabátům, t. j. at dané množství plátna má hodnotu mnoha nebo mála kabátů, již sama existence každé takové proporce vždy předpokládá, že plátno a kabáty jakožto velikosti hodnoty jsou výrazy téže jednotky, věcmi téže povahy. Základem této rovnice je: plátno = kabátu.

Ale tato dvě kvalitativně srovnávaná zboží nehrají stejnou úlohu. Vyjadřuje se jen hodnota plátna. A jak? Tím, že se uvádí ve vztah ke kabátu jako ke svému „ekvivalentu“ čili k něčemu, co je za ně vyměnitelné. V tomto poměru vystupuje kabát jako forma existence hodnoty, jako ztělesněná hodnota [Wertding], neboť jen jako hodnota je kabát totožný s plátnem. S druhé strany se teprve zde objevuje nebo nabývá samostatného výrazu vlastní hodnotnosti [Wertsein] plátna, neboť jen jako hodnota může být plátno uvedeno ve vztah ke kabátu jako k něčemu, co je rovnocenné nebo co lze za plátno směňovat. Tak kyselina máselná je látka odlišná od mra-
venčanu propylnatého. Obě tyto látky se však skládají z týchž chemických substancí — uhlíku (C), vodíku (H), a kyslíku (O), a to v téže procentním poměru, totiž $C_4H_8O_2$. A kdybychom mravenčan propylnatý srovnávali s kyselinou máselnou, znamenalo by to v této rovnici předně, že mravenčan propylnatý je jen formou existence $C_4H_8O_2$ a za druhé, že i kyselina máselná se skládá z $C_4H_8O_2$. Srovnáním mravenčanu propylnatého s kyselinou máselnou byla by tedy vyjádřena jejich chemická substance na rozdíl od jejich fyzické formy.

Řekneme-li: jako hodnoty jsou zboží pouhými svedlinami lidské práce, převádí je náš rozbor na abstraktní hodnotu, ale nevyjadřuje je v žádné formě hodnoty, odlišné od jejich naturální formy. Jinak je tomu v hodnotovém poměru jednoho zboží k druhému. Hodnotový charakter zboží se tu projevuje v jeho vlastním vztahu k jinému zboží.

Srovnáváme-li na př. kabát jako ztělesněnou hodnotu s plátnem,

že zaměňují formu hodnoty a hodnotu samu, jednak proto, že podléhajíce hrubému vlivu praktického měšřáka, věnují oš počátku pozornost výhradně kvantitativní určitosti směněného poměru. „Vládání kvantitou... tvoří hodnotu.“ („Money and its Weissstudes“, Londýn 1837, str. 11.) Autor S. Bailey.

srovnáváme práci obsaženou v kabátě s prací obsaženou v plátně. Ovšem krejčovství, které dělá kabát, je konkrétní práce jiného druhu než tkalcovství, které dělá plátno. Ale tím, že se krejčovství srovnává s tkalcovstvím, převádí se fakticky na to, co je v obou pracích skutečně stejné, na společný jim charakter lidské práce. Touto oklikou je dále řečeno, že i tkalcovství, pokud tká hodnotu, se neliší od krejčovství, že tedy je abstraktně lidskou prací. Jenže vyjádření ekvivalenosti rozličných zboží odhaluje specifický charakter hodnototvorné práce tím, že rozličné práce, obsažené v rozličných zbožích, fakticky převádí na to, co je jim společné, na lidskou práci vůbec.^{17a}

Nestací však vyjádřit specifický charakter práce, v níž záleží hodnota plátna. Lidská pracovní síla v reálném stavu čili lidská práce tvoří hodnotu, ale sama práce není hodnotou. Hodnotou se stává v sseidém stavu, v předmětné formě. Má-li být hodnota plátna vyjádřena jako sseidina lidské práce, musí být vyjádřena jako zvláštní „předmětnost“, která se věcně liší od plátna samého a která je mu zároveň společná s jiným zbožím. Tento úkol je již vyřešen.

V hodnotovém poměru plátna ke kabátu vystupuje kabát jako něco, co je s plátnem kvalitativně stejné, jako věc téhož druhu, protože je hodnotou. Vystupuje tu tedy jako věc, v níž se projevuje hodnota čili která ve své hmatatelné naturální formě představuje hodnotu. Kabát — zbožní těleso kabát — je ovšem jen užitnou hodnotou. Kabát vyjadřuje hodnotu právě tak málo jako kterýkoli kus plátna. To však jen dokazuje, že uvnitř svého hodnotového poměru k plátnu znamená kabát víc než mimo něj, podobně jako leckdo znamená v přemovaném kabátě víc než bez něho.

^{17a} *Posnámka k 2. vyd.* Jeden z prvních ekonomů, který po Williamu Petrym prohlédl povahu hodnoty, slavný Franklin, praví: „Pročže obchod není nic jiného než výměna jedné práce za jinou práci, je nejspřávnějším oceněním hodnoty všech věcí práce.“ („The Works of B. Franklin etc., edited by Sparks, Boston 1836, díl II, str. 267.) Franklin si neuvědomil, že oceňuje-li hodnotu všech věcí „prací“, nepřihlíží k odlišnosti směřovaných prací — a převádí je tak na stejnou lidskou práci. Ale třebaže to neví, přece jen to bezděčně vyslovuje. Napřed mluví o „jedné práci“, potom o „jiné práci“, a konečně o „prací“ bez dalšího určení jako o substanci hodnoty všech věcí.

Při výrobě kabátu byla skutečně ve formě krejčovství vynaložena lidská pracovní síla. Je v něm tedy nahromaděna lidská práce. Po této stránce je kabát „nosičem hodnoty“, ačkoli tato jeho vlastnost z něho neprosvítá, i když je látka seberidiš. A ve svém hodnotovém poměru k plátnu vystupuje jen po této stránce, tedy jako ztělesněná hodnota, jako hodnotové tělo. Přesto, že je upjat na všechny knoflíky, poznamenává v něm plátno spřízněnou krásnou duši hodnoty. Kabát nemůže však představovat vůči plátnu hodnotu, nevezme-li pro ně zároveň hodnota na sebe formu kabátu. Tak se individuuum *A* nemůže k individu *B* chovat jako k veličenstvu, nevezme-li veličenstvu jako takové pro *A* na sebe podobu *B* a tedy nezmění-li při každé změně zeměpána rysy obličej, vlasů a ještě všelicos jiného.

V hodnotovém poměru, v němž kabát tvoří ekvivalent plátna, vystupuje tedy forma kabátu jako forma hodnoty. Hodnota zboží plátno je tedy vyjádřena v tělesu zboží kabát, hodnota jednoho zboží v užité hodnotě druhého zboží. Jako užitná hodnota je plátno věc smyslově odlišná od kabátu; jako hodnota „se rovná kabátu“ a vypadá tedy úplně jako kabát. Tak dostává plátno formu hodnoty, odlišnou od jeho naturální formy. Jeho hodnotnost se projevuje v tom, že se přirovnává ke kabátu, jako se ovčí povaha křesťana projevuje v tom, že se přirovnává k beránku božím.

Vidíme, že všechno, co nám předtím řekl rozbor hodnoty zboží, říká nám plátno samo, jakmile se dostane do styku s jiným zbožím, kabátem. Jenže prozrazuje své myšlenky v řeči, kterou jediné zná, v řeči zboží. Chce-li říci, že jeho vlastní hodnotu tvoří práce ve své abstraktní vlastnosti lidské práce, praví, že kabát, pokud se mu rovná, tedy pokud je hodnotou, se skládá z téže práce jako plátno. Chce-li říci, že jeho vznešená hodnotovost je odlišná od jeho naškrbeného lněného těla, praví, že hodnota vypadá jako kabát a že proto ono samo jako ztělesněná hodnota se podobá kabátu jako vejce vejci. Poznamenáváme mimochodem, že řeč zboží má kromě hbrjuštiny ještě mnoho výcenně vyvinutých nářečí. Německé slovo „Wertsein“ vyjadřuje na př. méně výrazně než románské sloveso valere, valoir fakt, že srovnávání zboží *B* se zbožím

A je vyjádřením vlastní hodnoty zboží A . Paris vaut bien une messe! [Paříž přece stojí za mši!]

Prostřednictvím hodnotového poměru stává se tedy naturální forma zboží B formou hodnoty zboží A , čili těleso zboží B se stává zrcedlem hodnoty zboží A .¹⁸ Tím, že zboží A vstupuje ve vztah ke zboží B jako k tělesu hodnoty, jako k materialisaci lidské práce, činí z užitné hodnoty B materiál pro vyjádření své vlastní hodnoty. Hodnota zboží A , vyjádřená takto v užitné hodnotě zboží B , má formu relativní hodnoty.

b) Kvantitativní určitost relativní formy hodnoty

Každé zboží, jehož hodnota má být vyjádřena, představuje jisté množství daného užitného předmětu, na př. 15 měřic pšenice, 100 liber kávy atd. Toto dané množství zboží obsahuje určitě množství lidské práce. Forma hodnoty má tedy vyjadřovat nejen hodnotu vůbec, nýbrž kvantitativně určitou hodnotu čili velikost hodnoty. V hodnotovém poměru zboží A ke zboží B , plátna ke kabátu, klademe tedy druh zboží kabát na roven plátnu nejen kvalitativně jako ztělesněnou hodnotu vůbec, nýbrž určité množství plátna, na př. 20 loket, se srovnává s určitým množstvím ztělesněné hodnoty čili ekvivalentu, na př. 1 kabátem.

Rovnice „20 loket plátna = 1 kabátu, čili 20 loket plátna má hodnotu 1 kabátu“ předpokládá, že v 1 kabátu je obsaženo právě tolik sub-stance hodnoty jako ve 20 loktech plátna, že tedy obě tato množství zboží stojí stejně práce čili stejnou pracovní dobu. Ale pracovní doba, nutná k výrobě 20 loket plátna nebo jednoho kabátu, se mění s každou změnou produktivní síly práce v tkalcovství nebo krejčovství. Prozkoumáme nyní důkladněji vliv takové změny na rela-tivní výraz velikosti hodnoty.

¹⁸ V jistém směru připomíná člověk zboží. Protože se nerodí ani se zrcedlem v zrcet, ani jako feichtovský filosof: „Já jsem já“, vidí se člověk nejdříve jako zrcadlo jen v jiném člověku. Teprve tím, že se ocene k člověku Pavlovi ve vztahu jako k člověku sobě podobnému, začíná mít člověk Petr k sobě vztah jako k člověku. Zároveň se mu i Pavel jako takový, v celé své pavelské tělesnosti, stává jeho-vou fr moudru druhu „člověk“.

I. Hodnota plátna necht se měnit¹⁹, zatím co hodnota kabátu zůstává stálá. Zdvohnásobí-li se pracovní doba nutná k výrobě plátna, na př. následkem stoupající neplodnosti Ináské půdy, zdvojnásobí se i jeho hodnota. Místo rovnice 20 loket plátna = 1 kabátu násobí se i jeho hodnota. Místo rovnice 20 loket plátna = 1 kabát obsahuje dostáváme: 20 loket plátna = 2 kabátům, protože 1 kabát obsahuje nyní polovinu té pracovní doby, kterou obsahuje 20 loket plátna. Klesne-li však pracovní doba nutná k výrobě plátna na polovinu, na př. vlivem zdokonalení tkalcovských stavů, klesne i hodnota plátna o polovinu. Máme tedy nyní: 20 loket plátna = $\frac{1}{2}$ kabátu. Při nezměněné hodnotě zboží B relativní hodnota zboží A , t. j. jeho hodnota vyjádřená ve zboží B , stoupá a klesá přímo úměrně hodnotě zboží A .

II. Hodnota plátna necht zůstává stálá, zatím co hodnota kabátu se mění. Zdvohnásobí-li se za této podmínky pracovní doba nutná k výrobě kabátu, na př. v důsledku nepřítomné stříže vlny, dostaneme místo rovnice 20 loket plátna = 1 kabátu rovnici: 20 loket plátna = $\frac{1}{2}$ kabátu. Klesne-li naproti tomu hodnota kabátu o polovinu, pak 20 loket plátna = 2 kabátům. Při nezměněné hodnotě zboží A jeho relativní hodnota, vyjádřená ve zboží B , klesá nebo stoupá nepřímo úměrně změně hodnoty B .

Srovnáme-li různé případy I a II, vidíme, že též změna velikosti relativní hodnoty může vznikat z úplně opačných příčin. Tak se stává z rovnice 20 loket plátna = 1 kabátu rovnice 20 loket plát-na = 2 kabátům buď proto, že hodnota plátna se zdvojnásobuje, nebo proto, že hodnota kabátu klesá na polovinu; na druhé straně rovnice 20 loket plátna = $\frac{1}{2}$ kabátu buď proto, že hodnota plátna klesá na polovinu, nebo proto, že hodnota kabátu se zdvojnásobuje.

III. Jednotlivá množství práce, nutná k výrobě plátna a kabátu, necht se měnit současně stejným směrem a ve stejném poměru. V tomto případě rovnice 20 loket plátna = 1 kabátu zůstává nezmě-něna, at se hodnota těchto zboží jakkoli mění. Změnu jejich hodnoty můžeme objevit teprve při srovnání s třetím zbožím, jehož hodnota zůstává stálá. Kdyby hodnoty všech zboží současně stoupaly nebo klesaly ve stejném poměru, zůstaly by jejich relativní hodnoty

¹⁹ Výrazu „hodnota“ se zde používá, jako na některých místech již dříve, pro kvantitativně určitou hodnotu, t. j. pro velikost hodnoty.

nezměněny. Skutečnou změnu jejich hodnoty by bylo vidět jen v tom, že by se nyní za tutéž pracovní dobu všeobecně vyrobilo větší nebo menší množství zboží než dříve.

IV. Pracovní doba, nutná k výrobě plátna a kabátu, a tedy i jejich hodnoty, necht se mění současně stejným směrem, ale v různém stupni, nebo necht se mění opačným směrem atd. Vliv všech možných takovýchto kombinací na relativní hodnotu zboží se určí prostě použitím jednotlivých případů I, II a III.

Skutečné změny velikosti hodnoty se tedy neobrážejí ani jednoznačně, ani úplně v jejich relativním výrazu čili ve velikosti relativní hodnoty. Relativní hodnota zboží se může měnit, přestože jeho hodnota zůstává stála. Jeho relativní hodnota může zůstatvat stála, přestože se mění jeho hodnota, a konečně současně změny velikosti hodnoty a relativního výrazu této velikosti hodnoty si naprosto nemusí odpovídat.²⁰

3. Ekvivalentní forma

Viděli jsme, že když nějaké zboží *A* (plátno) vyjadřuje svou hodnotu v užitém hodnotě odlišného zboží *B* (v kabátě), vstřkuje

²⁰ *poznámka k 2. vyd.* Těto inkongruence [neshodnosti] mezi velikostí hodnoty a jejím relativním výrazem využila vulgární politická ekonomie s obvyklým důvtipem. Na př., „Připusťte jen, že *A* klesá, protože *B*, za něž se směňuje, stoupá, ačkoli se přitom na *A* nevynaládá méně práce, a váš všeobecný princip hodnoty se zhroutí... Připusťme-li, že hodnota *B* v poměru k *A* klesá, protože hodnota *A* v poměru k *B* stoupá, zhoříme tím základy, na nichž Ricardo vybudoval svou velkou poučku, že hodnota zboží se vždy určuje množstvím práce, která je v něm ztělesněna. Neboť jestliže změna ve výrobních nákladech *A* znamená nejen jeho vlastní hodnotu v poměru k *B*, za něž se *A* směňuje, nýbrž i hodnotu *B* v poměru k *A*, ačkoli nedošlo k žádné změně v množství práce nutné k výrobě *B*, pak se hroutl nejen doktrína, která ujišťuje, že množství práce vynaložené na zboží reguluje jeho hodnotu, nýbrž i doktrína, podle níž výrobní náklady zboží regulují jeho hodnotu.“ (*J. Broadhurst: „Political Economy“*, Londýn 1842, str. 11, 14.)

Pan Broadhurst mohl stejně dobře říci: podvejme se na číselné poměry $10/50$, $10/50$, $10/100$ atd. Číslo 10 zůstává nezměněno, a přece se ustavičně zmenšuje jeho relativní velikost, jeho velikost v poměru ke jmenovateli 20, 50, 100. Hroutl se tedy veliký princip, podle něhož se velikost celého čísla, na př. 10, „reguluje“ počtem jednotek, které jsou v něm obsaženy.

tomuto zboží zvláštní formu hodnoty, formu ekvivalentu. Zboží plátno projevuje svou vlastní hodnotnost v tom, že se mu rovná kabát, aniž přijímá formu hodnoty, odlišnou od své naturální tělesné formy. Plátno tedy fakticky vyjadřuje svou hodnotnost v tom, že kabát je za ně přímo směnitelný. Ekvivalentní forma zboží je tudíž forma jeho bezprostřední směnitelnosti za jiné zboží.

Slouží-li daný druh zboží, na př. kabáty, za ekvivalent jinému druhu zboží, na př. plátnu, nabývají-li tedy kabáty té charakteristické vlastnosti, že jsou ve formě bezprostředně směnitelné za plátno, není tím ještě nikterak dána proporce, v níž se dají kabáty a plátno směňovat. Protože velikost hodnoty plátna je dána, závisí tato proporce na velikosti hodnoty kabátu. Ať je kabát ekvivalentem a plátno relativní hodnotou, nebo naopak, ať je plátno ekvivalentem a kabát relativní hodnotou, velikost hodnoty kabátu je vždy určována pracovní dobou nutnou k jeho výrobě, je tedy nezávislá na formě jeho hodnoty. Ale jakmile druh zboží kabát zaujímá ve výrazu hodnoty místo ekvivalentu, není velikost jeho hodnoty jako taková vůbec vyjadřována. Nejen to: v hodnotové rovnici vystupuje jen jako určité množství dané věci.

Na př.: 40 loket plátna „strojí“ — co? 2 kabáty. Protože druh zboží kabát tu hraje úlohu ekvivalentu, protože užitém hodnotou kabát vystupuje proti plátnu jako ztělesnění hodnoty, stačí určité množství kabátů k vyjádření určité velikosti hodnoty plátna. Dva kabáty mohou tedy vyjádřit velikost hodnoty 40 loket plátna, nemožno však nikdy vyjádřit velikost své vlastní hodnoty, velikost hodnoty kabátů. Povrchní chápání tohoto faktu, že v hodnotové rovnici má ekvivalent vždy jen formu pouhého množství nějaké věci, nějaké užité hodnoty, svedlo Bailey a mnoho jeho předchůdců a následovníků k tomu, že ve výrazu hodnoty spatřovali jen kvantitativní poměr. Ve skutečnosti neobsahuje ekvivalentní forma zboží žádné kvantitativní určení hodnoty.

První zvláštnost, která je nápadná při zkoumání ekvivalentní formy, tkví v tom, že užitém hodnotu se stává formou, v níž se projevuje její opak, hodnota.

Naturální forma zboží se stává formou hodnoty. Ale nota bene: pro zboží *B* (kabát nebo pšeňici nebo železo atd.) se toto quid pro

quo [záměna] odehrává jen uvnitř hodnotového poměru, do něhož s ním vstupuje libovolné jiné zboží A (plátno atd.), jen uvnitř tohoto poměru. Protože žádné zboží nemůže mít vztah k sobě samému jako k ekvivalentu, tedy nemůže také udělat ze svého přirozeného zevnějšíku výraz své vlastní hodnoty, musí mít vztah k jinému zboží jako k ekvivalentu, čili musí přirozený zevnějšík jiného zboží učinit svou vlastní formou hodnoty.

Znárodněme si to na příklad na míře, kterou se měří zboží tělesa jako taková, t. j. jako užité hodnoty. Homole cukru jako fyzické těleso má určitou tíži, váhu, ale na žádné homoli cukru není možno její váhu bezprostředně ani vidět, ani cítit. Vezmeme proto několik kousků železa, jejichž váha byla předem určena. Tělesná forma železa, vzata sama o sobě, není jevovou formou tíže právě tak, jako jí není homole cukru. Ale přesto, abychom vyjádřili homoli cukru jako tíži, uvedeme ji ve váhový poměr k železu. V tomto poměru vystupuje železo jako těleso, jež nepředstavuje nic než tíži. Tato množství železa slouží tudíž jako míra váhy cukru a představují vůči fyzickému tělesu cukru jen ztělesnění tíže, jevovou formu tíže. Tuto úlohu hraje železo jen uvnitř tohoto poměru, do kterého vůči němu vstupuje cukr nebo nějaké jiné těleso, jehož váha má být zjištěna. Kdyby obě tělesa neměla tíži, nemohla by do tohoto poměru vstoupit a jedno by nemohlo vyjadřovat tíži druhého. Hodíme-li obě na misky vah, přesvědčíme se, že jako tíže jsou obě skutečně totožná, a proto jsou-li v určité proporcii, mají tutéž váhu. Tak jako těleso železo, jakožto míra váhy, představuje vůči homoli cukru jen tíži, tak v našem výrazu hodnoty představuje těleso kabát vůči plátnu jen hodnotu.

Zde však analogie končí. Ve vyjádření váhy homole cukru představuje železo přirozenou vlastnost, společnou oběma tělesům, totiž tíži, kdežto ve vyjádření hodnoty plátna představuje kabát nikoli přirodní vlastnost věci, nýbrž jejich hodnotu — něco čistě společenského.

Tim, že relativní forma hodnoty zboží, na př. plátna, vyjadřuje jeho hodnotnost jako něco naprosto odlišného od jeho tělesa i od vlastností jeho tělesa, na př. jako to, „co se rovná kabátu“, naznačuje již sám tento výraz, že se za ním skrývá nějaký společenský vztah.

Právě opačný charakter má ekvivalentní forma. Vždyt spočívá právě v tom, že dané těleso zboží, na př. kabát, daná věc jako taková, vyjadřuje hodnotu, tedy má hodnotu již přímo svou povahou. To sice platí jen v rámci hodnotového poměru, v němž se zboží plátno uvádí ve vztah ke zboží kabátu jako k ekvivalentu.²¹ Protože však vlastnosti dané věci nevytvářejí z jejího poměru k jiným věcem, ale jen se v takovém poměru projevují, vzniká představa, že i kabát má od přírody svou ekvivalentní formu, svou vlastnost přímé směřitelnosti za jiná zboží stejně, jako tíži nebo tu vlastnost, že hřeje. Odtud záhadnost ekvivalentní formy, která zarazí měšťácky hrubý pohled ekonomů teprve tehdy, když tato forma stojí proti němu v hotové podobě — jako peníze. Pak se ekonom snaží vyporýdat se s mystickým charakterem zlata a stříbra, podstrkuje na jejich místo méně oslnivá zboží a se stále novým potěšením vypočítává veškerou tu zboží lužu, která svého času hrála úlohu zbožího ekvivalentu. Netuší, že již nejpřostší výraz hodnoty, jako 20 loket plátna = 1 kabátu, podává řešení hádanky ekvivalentní formy.

Těleso zboží, které slouží za ekvivalent, vystupuje vždy jako ztělesnění abstraktně lidské práce a je zároveň vždy produktem určité užitečné, konkrétní práce. Tato konkrétní práce se takto stává výrazem abstraktně lidské práce. Je-li na př. kabát pouze věcí, v níž je uskutečněna abstraktně lidská práce, je i krejčovská práce, která je v něm fakticky uskutečněna, pouhou formou uskutečnění abstraktně lidské práce. Ve výrazu hodnoty plátna netkví užitečnost krejčovské práce v tom, že dává šaty, tedy i lidí, nýbrž v tom, že dělá věc, na níž je hned vidět hodnotu, t. j. sedlinu práce, která se nijak neliší od práce zpředmětněné v hodnotě plátna. Má-li krejčovství dělat takové zrcadlo hodnoty, nesmí samo v sobě obrážet nic jiného než svou abstraktní vlastnost, že je lidskou prací vůbec.

Jak ve formě krejčovství, tak ve formě tkalcovství se vynakládá lidská pracovní síla. Obě tyto činnosti mají tedy obecný charakter lidské práce a v určitých případech, na př. při výrobě hodnoty,

²¹ S takovými vztahovými určeními je to vůbec zvláštní. Tento člověk na př. je lidem jen proto, poněvadž se jiní lidé k němu chovají jako lidé. A ti si zase naprosto myslí, že jsou poddání, protože on je králem.

je nutno je brát jen s tohoto hlediska. Není v tom nic mystického. Ale ve výrazu hodnoty zboží se to pak jeví jinak. Má-li se na př. vyjádřit, že tkalcovství nevytváří hodnotu plátna ve své konkrétní formě, nýbrž ve své obecné kvalitě lidské práce, staví se proti němu krejčovství, konkrétní práce, vytvářející ekvivalent plátna, jako názorná forma uskutečnění abstraktně lidské práce.

Je tedy druhou zvláštností ekvivalentní formy, že konkrétní práce se stává formou, v níž se projevuje její opak, abstraktně lidská práce.

Protože však tato konkrétní práce, krejčovství, vystupuje zde jako pouhý výraz bezrozdílné lidské práce, je v této formě rovna jiné práci, práci obsažené v plátně; a proto, ačkoli je — jako každá jiná práce, která vyrábí zboží — soukromou prací, je přesto prací v bezprostředně společenské formě. Právě proto se zračí ve výrobku, který je přímo směnítelný za jiné zboží. Třetí zvláštností ekvivalentní formy tedy je, že soukromá práce se stává formou svého opaku, t. j. prací v bezprostředně společenské formě.

Obě tyto zvláštnosti ekvivalentní formy vyniknou ještě zřetelněji, vrátíme-li se k velkému badateli, který první analysoval formu hodnoty, jakož i mnoho forem myšlení, forem společenských a přírodních. Mám na mysli Aristotela.

Aristoteles především úplně jasně ukazuje, že peněžní forma zboží je jen dalším rozvinutím prosté formy hodnoty, t. j. výrazu hodnoty jednoho zboží v nějakém libovolném jiném zboží, neboť praví:

„5 lůžek = 1 domu“ („Κλῆρα πέπερε ἀντὶ οἰκίας“) „se nelíší“ od:

„5 lůžek = tomu a tomu množství peněz“ („Κλῆρα πέπερε ἀντὶ... ὄσων αἰ πέπερε κλῆρα“).

Chápe také, že hodnotový poměr, v němž je tento výraz hodnoty obsažen, svědčí sám zase o tom, že dům je kvalitativně stavěn na roven lůžku a že bez takové rovnosti jejich podstat by nebylo možné tyto slovo-rozdílné věci uvádět ve vzájemný vztah jako souměřitelné veličiny. „Směna,“ praví Aristoteles, „není možná bez rovnosti, a rovnost není možná bez souměřitelnosti“ („οἰσὶς ἰσότητος μὴ οἰσὶς συμμετρώειας“). Zde se však zaráží a upouští od dalšího

rozboru formy hodnoty. „Je však vpravdě nemožné („τῆ μὲν οὖν ἀληθείᾳ ἀδύνατον“), aby tak různorodé věci byly souměřitelné“, t. j. kvalitativně stejné. Toto srovnávání může být jen něco, co je cizí pravé povaze věci, tedy, pomůcka v nouzi pro praktickou potřebu“.

Aristoteles nám tedy sám uzavírá, na čem jeho další rozbor ztroskotává: chybí pojem hodnoty. Co je ono stejné, t. j. ona společná substance, kterou představuje dům pro lůžka ve výrazu hodnoty lůžek? Něco takového, nemůže vpravdě existovat“, říká Aristoteles. Proč? Dům představuje vůči lůžku něco stejného, pokud představuje to, co je skutečně stejné v nich obou, jak v lůžku, tak v domě. A to je — lidská práce.

Ale ten fakt, že ve formě zložených hodnot jsou všechny práce vyjadřovány jako stejná, a tedy stejně platná lidská práce, tento fakt nemohl Aristoteles vyčíst ze samé formy hodnoty, protože řecká společnost byla založena na otrocké práci a její přirozenou základem byla tedy nerovnost lidí a jejich pracovních sil. Tajemství výrazu hodnoty, rovnost a stejné platnost všech prací, pokud jsou lidskou prací vůbec, lze rozlučit teprve tehdy, když už se idea lidské rovnosti upevnila jako li lovy předsudek. To však je možné teprve ve společnosti, kde zb. žní forma je všeobecnou formou produktu práce, kde tedy také vztah lidí k sobě navzájem jako majitelů zboží je vládnoucím společenským vztahem. Aristotelova genialita se projevuje právě v tom, že ve výrazu hodnoty zboží objevuje poměr rovnosti. Jen historické hranice společnosti, v níž žil, mu zabránily objevit, v čem spočívá „vpravdě“ tento poměr rovnosti.

4. Prostá forma hodnoty jako celek

Prostá forma hodnoty zboží je obsažena v jeho hodnotovém poměru ke zboží jiného druhu čili v jeho směnném poměru k tomu jinému zboží. Hodnota zboží *A* je kvalitativně vyjádřena v bezprostřední směnítelnosti zboží *B* za zboží *A*. Kvantitativně je vyjádřena ve směnítelnosti určitého množství zboží *B* za dané množství zboží *A*. Jinými slovy: hodnota zboží je samostatně vyjadřována tím, že se zboží jeví jako „směnná hodnota“. Stojí-li

na začátku této kapitoly, jak se běžně říká: zboží je užitná hodnota a směnná hodnota, bylo to, přesně řečeno, nesprávné. Zboží je užitná hodnota čili užitný předmět a „hodnota“. Ukazuje tuto svou dvojakou povahu, jakmile jeho hodnota má vlastní jevorou formu, odlišnou od jeho naturální formy, totiž formu směnné hodnoty; tuto formu nemá zboží nikdy, je-li bráno izolovaně, nýbrž vždy jen v hodnotovém poměru čili ve směnném poměru ke druhému, odlišnému zboží. Avšak víme-li to, nevede onen nepřesný způsob vyjadřování k chybám, nýbrž používá se jen pro stručnost.

Náš rozbor ukázal, že forma hodnoty čili vyjádření hodnoty zboží vyplývá z povahy zboží hodnoty, a ne naopak, že by hodnota a velikost hodnoty vyplývala ze způsobu jejího vyjádření jako směnné hodnoty. Ale právě tak si to mylně představují jak merkantilisté a jejich moderní obdivovatelé, jako Ferrier, Ganilh atd.²², tak i jejich protivníci, moderní commis-voyageurs [cestující agenti] svobodného obchodu, jako Bastiat a společníci. Merkantilisté kladou hlavní důraz na kvalitativní stránku vyjádření hodnoty, tedy na ekvivalentní formu zboží, která má svou hotovou podobu v penězích — moderní hauszírnici svobodného obchodu, kteří musí své zboží odbyt za každou cenu, obracíjí hlavní pozornost na kvantitativní stránku relativní formy hodnoty. Pro ně tedy jak hodnota, tak velikost hodnoty zboží existují jediné ve výrazu, který dostávají ve směnném poměru, t. j. jen ve sloupcích běžného ceníku zboží. Skot MacLeod, jehož profesionální povinností je co nejučeněji vyšetřkovávat úplně popletené představy bankéřů z Lombardstreetu, představuje podobenou syntesu mezi pověřivými merkantilisty a osvícenými hauszírníky s idejemi svobodného obchodu.

Podrobnější prozkoumání výrazu hodnoty zboží *A*, obsaženého v jeho hodnotovém poměru ke zboží *B*, nám ukázalo, že v rámci tohoto poměru vystupuje naturální forma zboží *A* jen jako podoba užité hodnoty, naturální forma zboží *B* jen jako forma hodnoty čili podoba hodnoty. Vnitřní protiklad užité hodnoty a hodnoty,

²² *Posnáška k 2. vyd. F. L. A. Ferrier* (sous-inspecteur des douanes [celní podinspektor]): „Du Gouvernement considéré dans ses Rapports avec le commerce“, Paříž 1805, a *Charles Ganilh*: „Des Systèmes d'économie Politique etc.“, 2. vyd. Paříž 1821.

skrytý ve zboží, se tedy projevuje ve vnějším protikladu, t. j. v poměru dvou zboží, v němž jedno zboží, *jehož* hodnota se vyjadřuje, vystupuje bezprostředně jen jako užitná hodnota, zatím co druhé zboží, *v němž* se hodnota vyjadřuje, vystupuje bezprostředně jen jako směnná hodnota. Prostá forma hodnoty zboží je tedy prostá forma, v níž se projevuje protiklad užité hodnoty a hodnoty, který je v ní obsažen.

Produkt práce je za všech společenských poměrů užitným předmětem, ale produkt práce přeměňuje ve zboží jen jedna historicky určitá vývojová epocha, za níž práce, vynaložená na výrobu určité věci, se jeví jako „předmětná“ vlastnost této věci, jako její hodnota. Z toho tedy vyplývá, že prostá forma hodnoty zboží je zároveň prostou zboží formou produktu práce, že proto vývoj zboží formy spadá vjedno s vývojem formy hodnoty.

Již na první pohled je zřejmá nedostatečnost prosté formy hodnoty, této zárodečné formy, která teprve řadou metamorfos dozrává ve formu ceny.

Vyjádření hodnoty zboží *A* v nějakém zboží *B* odlišuje tuto hodnotu zboží *A* od jeho vlastní užité hodnoty, a proto staví zboží jen do jednoho směnného poměru — do poměru k nějakému jednotlivému druhu zboží, od něho odlišnému; nevyjadřuje však kvalitativní rovnost a kvantitativní proporcionalitu ke všem ostatním zbožím. Prosté relativní formě hodnoty jednoho zboží odpovídá jednotlivá ekvivalentní forma jiného zboží. Tak má na př. kabát v relativním výrazu hodnoty plátna jen ekvivalentní formu čili formu bezprostřední směnítelnosti jen vůči tomuto jednotlivému druhu zboží, plátnu.

Avšak jednotlivá forma hodnoty přechází sama od sebe v úplnější formu. Její pomocí se sice hodnota jednoho zboží *A* vyjadřuje jen v jednom zboží jiného druhu. Je však naprosto lhostejné, jaké je to zboží: zda to je kabát, železo, pšenice atd. Podle toho, zda jedno a totéž zboží vstupuje v hodnotové poměry k tomu či onomu druhu zboží, vznikají různé prosté výrazy jeho hodnoty.^{22a} Počet možných výrazů jeho hodnoty je omezen jen počtem druhů zboží

^{22a} *Posnáška k 2. vyd. Na př. „Homém je hodnota jedné věci vyjádřena v celé řadě různých věcí.*

od něho odlišných. Jednotlivý výraz hodnoty zboží se tedy přeměňuje v řadu různých prostých výrazů jeho hodnoty, a tuto řadu lze libovolně prodlužovat.

B) ÚPLNÁ ČILI ROZVINUTÁ FORMA HODNOTY

x zboží $A = u$ zboží B nebo $= v$ zboží C nebo $= w$ zboží D
nebo $= x$ zboží E nebo $=$ atd.

(20 loket plátna $=$ 1 kabátu nebo $=$ 10 librárn čaje nebo $=$ 40 librárn kávy nebo $=$ 1 kvarteru pšenice nebo $=$ 2 uncím zlata nebo $=$ $\frac{1}{2}$ tuny železa nebo $=$ atd.)

1. Rozvinutá relativní forma hodnoty

Hodnota nějakého zboží, na př. plátna, se nyní vyjadřuje v nesčetných jiných prvcích světa zboží. Každé jiné zboží těleso se stává zrcadlem hodnoty plátna.²⁸ Tak se teprve nyní jeví sama tato hodnota skutečně jako sseďina bezrozdílné lidské práce. Nebot práce, která ji tvoří, je nyní vyjádřena výslovně jako práce, která má stejnou platnost jako každá jiná lidská práce, at má jakoukoli naturální formu a at se tedy zpředměňuje v kabátě nebo v pšenicí nebo v železe nebo ve zlatě atd. Svou formou hodnoty vstupuje

²⁸ Mluví se proto o kabátové hodnotě plátna, jestliže se hodnota plátna vyjadřuje v kabátech, o jeho obilní hodnotě, jestliže se vyjadřuje v obli atd. Každý takový výraz znamená, že se v užité hodnotě kabátu, obli atd. neprojevuje nic jiného než hodnota plátna. „Hodnota každého zboží vyjadřuje jeho směnný poměr... Můžeme o ní mluvit... jako o obilní hodnotě, sukrové hodnotě atd. podle toho, s jakým jiným zbožím se srovnává; tak existuje tisícé různých druhů hodnoty — tolik druhů hodnoty, kolik existuje tisícé různých druhů hodnoty — tolik druhů hodnoty, kolik existuje tisícé různých druhů hodnoty — tolik druhů hodnoty, kolik existuje tisícé různých druhů hodnoty, kolik existuje tisícé různých druhů hodnoty, kolik existuje tisícé různých druhů hodnoty...“ („A Critical Dissertation on the Nature, Measures and Causes of Value; chiefly in reference to the writings of Mr. Ricardo and his followers. By the Author of Essays on the Formation etc. of Opinions“, Londýn 1825, str. 39.) S. Bailey, autor tohoto anonymního díla, které svého času nadálo v Anglii mnoho hluku, se mylně domnívá, že poukazáním na tuto pestrost relativních výrazů těžé zboží hodnoty zničil jakoukoli možnost určit pojem hodnoty. Že přes všechnu svou omezenost přece jen vyhnal bolavá mlsta ricardovské teorie, to dokazuje podotázka, s níž se na něho vrhla Ricardova škola, na př. ve „Westminster Review“.

proto nyní plátno ve společenský poměr nejen k jednotlivému jinému druhu zboží, nýbrž k celému světu zboží. Jako zboží je občanem tohoto světa. Nekonečná řada výrazů hodnoty zboží ukazuje zároveň, že hodnota zboží je úplně lhostejná k jakékoli zvláštní užité formě, v níž se projevuje.

V první formě: 20 loket plátna $=$ 1 kabátu se může zdát náhodným fakt, že tato dvě zboží jsou vzájemně směnitelná v určitém kvantitativním poměru. V druhé formě však ihned prosvítá za ní skrytý základ, podstatně odlišný od nahodilého jevu a určující jej. Hodnota plátna zůstává stejně velká, at se zračí v kabátě nebo v kávě nebo v železe atd., v nesčetných různých zbožích, patřících nej-různějším majitelům. Náhodný poměr dvou individuálních majitelů zboží odpadá. Stává se zřejmým, že to není směna, která reguluje velikost hodnoty zboží, nýbrž naopak, že velikost hodnoty zboží reguluje jeho směnné poměry.

2. Zvláštní ekvivalentní forma

Každé zboží, kabát, čaj, pšenice, železo atd., vstupuje ve výrazu hodnoty plátna jako ekvivalent, tedy jako těleso hodnoty. Určitá naturální forma každého z těchto zboží je nyní zvláštní ekvivalentní formou vedle mnoha jiných. Stejně tak rozmanitě určité, konkrétní druhy užitečné práce, obsažené v různých zbožních tělesech, slouží nyní jen jako zvláštní formy uskutečnění a projevu lidské práce vůbec.

3. Nedostatek úplně čili rozvinuté formy hodnoty

Předně je relativní výraz hodnoty zboží nehotový, protože řada výrazů jeho hodnoty je nekonečná. Řetěz, v němž se řadí rovnice hodnoty jedna vedle druhé, lze ustavičně prodlužovat o každý nový se objevující druh zboží, který se stává materiálem pro nový výraz hodnoty. Za druhé tvoří tento řetěz pestrou mozaiku odlišných a rozmanitých výrazů hodnoty. Jestliže nakonec — což se musí stát — jsou relativní hodnoty všech zboží bez výjimky vyjádřeny v této rozvinuté formě, má relativní forma hodnoty každého zboží nekonečnou řadu výrazů, odlišnou od výrazu relativní formy

hodnoty každého jiného zboží. Nedostatky rozvinuté relativní formy hodnoty se obráží zase v příslušné ekvivalentní formě. Protože naturální forma každého jednotlivého druhu zboží je tu zvláštní ekvivalentní formou vedle nesečtených jiných zvláštních ekvivalentních forem, existují vůbec jen omezené ekvivalentní formy, z nichž každá vylučuje všechny ostatní. Rovněž určitý, konkrétní, užitečný druh práce, obsažený v každém zvláštním zboží ekvivalentu, je jen zvláštní, tedy nikoli vyčerpávající formou projevu lidské práce. Její úplnou nebo vyčerpávající jevovou formou je sice celý souhrn těchto zvláštních jevových forem. Ale nemá zde jednotnou jevovou formu.

Rozvinutá relativní forma hodnoty se však skládá jen z úhrnu prostých relativních výrazů hodnoty neboli rovnic první formy, jako:

20 loket plátna = 1 kabátu

20 loket plátna = 10 libram čaje atd.

Každá z těchto rovnic obsahuje však i totožnou opaknou rovnici:

1 kabát = 20 loktům plátna

10 liber čaje = 20 loktům plátna atd.

A skutečně: vyměňuje-li někdo svoje plátno za mnoho jiných zboží a vyjadřuje-li tedy jeho hodnotu v řadě jiných zboží, musí nezbytně také oněch mnoho jiných majitelů zboží vyměňovat svá zboží za plátno, tedy vyjádřit hodnotu svých různých zboží v téměř třetím zboží, v plátně. Obrátíme-li tedy řadu: 20 loket plátna = 1 kabátu nebo = 10 libram čaje nebo = atd., t. j. vyjádříme-li opakný poměr, který je v podstatě již v řadě obsažen, vyjde nám:

C) VŠEOBECNÁ FORMA HODNOTY

1 kabát	=	} 20 loktům plátna
10 liber čaje	=	
40 liber kávy	=	
1 kvarter pšenice	=	
2 unce zlata	=	
1/2 tuny železa	=	
x zboží A	=	
atd.	=	

1. Změněný charakter formy hodnoty

Zboží vyjadřují nyní své hodnoty 1) jednoduše, protože je vyjadřují v jediném zboží a 2) jednotně, protože je vyjadřují v téměř zboží. Formajících hodnoty je jednoduchá a společná, tedy všeobecná. Formy I i II dospěly jen k tomu, že se hodnota daného zboží vyjadřovala jako něco odlišného od jeho vlastní užité hodnoty čili od jeho zbožího tělesa.

První forma dávala rovnice hodnoty, jako: 1 kabát = 20 loktům plátna, 10 liber čaje = 1/2 tuny železa atd. Hodnota kabátu se vyjadřuje jako něco, co se rovná plátnu, hodnota čaje jako něco, co se rovná železu atd. Ale výrazy „rovná se plátnu“ a „rovná se železu“, tyto výrazy hodnoty kabátu a čaje jsou stejně odlišné jako samo plátno a železo. Tato forma se prakticky vyskytuje zřejmě jen v prvních počátcích směny, kdy se výrobky práce stávají zbožím jen při vyjimečných a nahodilých aktech směny.

Druhá forma odděluje úplnější než první forma hodnotu zboží od jeho vlastní užité hodnoty, neboť na př. hodnota kabátu zde vystupuje proti jeho naturální formě ve všech možných podobách jako něco, co se rovná plátnu, co se rovná železu, co se rovná čaji atd., co se rovná všemu jinému, jen ne kabátu. Naproti tomu je tu přímo vyloučen jakýkoli společný výraz hodnoty různých zboží, neboť ve výrazu hodnoty každého jednotlivého zboží vystupují nyní všechna ostatní zboží jen ve formě ekvivalentů. Rozvinutá forma hodnoty se fakticky uskutečňuje teprve tehdy, když se nějaký produkt práce, na př. dobytek, směňuje za různá jiná zboží ne již vyjimečně, nýbrž obvykle.

Nová forma II, k níž jsme dospěli, vyjadřuje hodnoty celého světa zboží v téměř druhu zboží, který se oddělil ze světa zboží, na př. v plátnu, a tak znázorňuje hodnoty všech zboží jejich porovnáním s plátnem. Jako něco, co se rovná plátnu, je nyní hodnota každého zboží odlišná nejen od své vlastní užité hodnoty, nýbrž od každé užité hodnoty, a právě tím vyjadřuje to, co je danému zboží společné se všemi zbožními. Teprve tato forma tedy skutečně vytváří vztahy mezi zbožními jako hodnotami, čili dovoluje jim vystupovat vůči sobě jako směnné hodnoty.

Obě předcházející formy vyjadřují hodnotu každého zboží buď v jediném zboží jiného druhu, nebo v řadě mnoha od něho odlišných zboží. V obou případech je to takřka soukromá záležitost jednotlivého zboží, aby dostalo formu hodnoty, a čínní to bez příspěvu ostatních zboží. Ta hrají vůči němu pouze pasivní úlohu ekvivalentu. Všeobecná forma hodnoty vzniká naproti tomu jen jako společné dílo celého světa zboží. Dané zboží dostává všeobecný výraz hodnoty jen proto, že zároveň s ním všechna ostatní zboží vyjadřují svou hodnotu v témž ekvivalentu, a každé nově se objevující zboží musí učiniti totéž. Zároveň se ukazuje, že hodnotovost [Wertgegenständlichkeit] zboží, protože je „pouze společenským bytím“, těchto věcí, může být vyjádřena jen jejich všestranným společenským vztahem, jejich forma zbožní hodnoty musí být proto společensky platnou formou.

Ve formě své rovnosti plátnu jeví se nyní všechna zboží nejen jako věci kvalitativně stejné, t. j. jako hodnoty vůbec, nýbrž zároveň jako kvantitativně srovnatelné velikosti hodnoty. Poněvadž obrážejí velikosti svých hodnot v témže materiálu, v plátnu, obrážejí se tyto velikosti hodnoty v sobě navzájem. Na př. 10 liber čaje = 20 loktům plátna a 40 liber kávy = 20 loktům plátna. Tedy 10 liber čaje = 40 liberám kávy. Čili: v 1 libře kávy je obsažena jen čtvrtina onoho množství substance hodnoty, práce, která je obsažena v 1 libře čaje.

Všeobecná relativní forma hodnoty světa zboží vstikuje zboží ekvivalentu vyloučenému z tohoto světa, plátnu, charakter všeobecného ekvivalentu. Jeho vlastní naturální forma se stává podobou hodnoty společnou celému světu zboží, plátno se tedy stává bezprostředně směřitelným za všechna ostatní zboží. Jeho tělesná forma vystupuje tedy jako viditelné vtělení, jako všeobecné společenské zakuklení veškeré lidské práce. Tkalcovství, soukromá práce, která vyrábí plátno, má zároveň všeobecnou a společenskou formu, formu rovnosti se všemi ostatními pracemi. Nesčetné rovnice, z nichž se skládá všeobecná forma hodnoty, srovnávají práci uskutečňovanou v plátně postupně se všemi druhy práce obsaženými v každém jiném zboží a čínní tak z tkalcovství všeobecnou formu, v níž se projevuje lidská práce vůbec. Tak práce zpředmětněná

ve zbožní hodnotě je nejen negativně vyjadřována jako práce, v níž se abstrahuje od všech konkrétních forem a užitečných vlastností skutečných prací, ale zřetelně tu vystupuje i její vlastní pozitivní povaha. Je to převedení všech skutečných prací na charakter lidské práce, jím všem společný, na vynaložení lidské pracovní síly.

Všeobecná forma hodnoty, která znázorňuje produkty práce jako pouhé sedliny bezrozdílné lidské práce, ukazuje svou stavbou, že je společenským vyjádřením světa zboží. Tak odhaluje, že uvnitř tohoto světa všeobecně lidský charakter práce tvoří její specifický společenský charakter.

2. *Vztah mezi vývojem relativní formy hodnoty a ekvivalentní formy*

Stupni vývoje relativní formy hodnoty odpovídá stupeň vývoje ekvivalentní formy. Ale — a to je důležité poznamenat — vývoj ekvivalentní formy je jen výrazem a výsledkem vývoje relativní formy hodnoty.

Prostá čílní jednotlivá relativní forma hodnoty zboží čínní jiné zboží jednotlivým ekvivalentem. Rozvinutá forma relativní hodnoty, toto vyjádření hodnoty jednoho zboží ve všech ostatních zbožích, jím vstikuje formu zvláštních ekvivalentů různého druhu. Nakonec jeden zvláštní druh zboží dostává formu všeobecného ekvivalentu, protože všechna ostatní zboží si z něho dělají materiál pro svou jednotnou všeobecnou formu hodnoty.

Avšak ve stejném stupni, jak se vyvíjí forma hodnoty vůbec, vyvíjí se také protiklad mezi jejími oběma póly, mezi relativní formou hodnoty a ekvivalentní formou.

Již první forma — 20 loket plátna = 1 kabátu — obsahuje tento protiklad, ale nefixuje jej. Počle toho, zdá čteme tuto rovnici zleva nebo zprava, objevuje se každý z obou zbožních pólů, jak plátno, tak kabát, střídavě tu v relativní formě hodnoty, tu v ekvivalentní formě. Zde je ještě dosti obtížné postihnout polární protiklad.

Ve formě II může svou relativní hodnotu úplně rozvinout vždy jen jeden druh zboží, čílní on sám má rozvinutou relativní formu hodnoty jen proto a potud, pckud všechna ostatní zboží stojí proti němu v ekvivalentní formě. Zde už nemůžeme převrátit obě části

hodnotové rovnice — na př. 20 loket plátna = 1 kabátu nebo = 10 libram čaje nebo = 1 kvarteru pšenice atd., — aniž změníme její celkový charakter, aniž ji přeměníme z úplné formy hodnoty ve všeobecnou formu hodnoty.

Poslední forma, forma III, dává konečně světu zboží všeobecnou a společenskou relativní formu hodnoty, protože a pokud zde všechna zboží náležející ke světu zboží — kromě jednoho — jsou vyloučena ze všeobecné ekvivalenční formy. Jedno zboží, plátno, je tudíž ve formě bezprostřední směnitelnosti za všechna ostatní zboží čili v bezprostředně společenské formě, protože a pokud v ní nejsou všechna ostatní zboží.²⁴

Naopak zboží, které figuruje jako všeobecný ekvivalent, nemá jednoduou, a tedy ani všeobecnou relativní formu hodnoty světa zboží. Kdyby se plátno nebo vůbec nějaké zboží, které je ve formě všeobecného ekvivalentu, mělo zároveň účastnit všeobecné relativní formy hodnoty, muselo by sloužit jako ekvivalent samo sobě. Dostali bychom pak: 20 loket plátna = 20 loktům plátna, tautologii, v níž se nevyjadřuje ani hodnota, ani velikost hodnoty. Abychom vy-

²⁴ Na formě všeobecné bezprostřední směnitelnosti není opravdu na první pohled vidět, že je to antagonistická zboží forma, stejně nerozlučně spjatá s formou ne bezprostřední směnitelnosti, jako je kladný pól magnetu spjat s jeho záporným pólem. Stejně se lze proto domnívat, že je možno všem zbožím vstknout ráz bezprostřední směnitelnosti, jako se lze domnívat, že je možno ze všech katolíků udělat papeže. Pro maloměstáka, který vidí ve zbožní výrobě nec plus ultra [vrchol] lidské svobody a osobní nezávislosti, bylo by ovšem nanejvýš žádoucí odstranit nedostatky, které s touto formou souvisí, zejména pak ten nedostatek zboží, že nejsou bezprostředně směnitelná. Vylíčením této šosácké utopie je Proudhoův socialismus, který, jak jsem ukázal jinde, se nevyznačuje ani originalností, protože jen opakuje to, co dávno před ním a daleko lépe řekl Gray, Bray a jiní. To však takové moudrosti nevádí, aby se ještě dnes v určitých kruzích neblýskala pod názvem „science“ [věda]. Žádá škola se nikdy neoháněla slovem „science“ více než Proudhoova, neboť

„Wo Begriffe fehlen,
Da stellt zur rechten Zeit ein Wort sich ein.“
[„Neb zrovna tam, kde pojmy chybí,
v čas příhodný lze slovo uplatnit.“]

(Goethe, Faust, překlad O. Fischera. — Pozn. red.)

jádříli relativní hodnotu všeobecného ekvivalentu, musili bychom převrátit formu III. Všeobecný ekvivalent nemá relativní formu hodnoty společnou všem ostatním zbožím, nýbrž jeho hodnota se relativně vyjadřuje v nekonečné řadě všech ostatních zbožíních těles. Tak se nyní ukazuje rozvinutá relativní forma hodnoty čili forma II jako specifická relativní forma hodnoty zboží-ekvivalentu.

3. Přejchod od všeobecné formy hodnoty k peněžní formě

Všeobecná ekvivalenční forma je forma hodnoty vůbec. Může tedy přisloušet kterémukoli zboží. Na druhé straně je nějaké zboží ve všeobecné ekvivalenční formě (formě III) jen tehdy a natolik, když a nakolik je jako ekvivalent vyloučeno ze středu všech ostatních zboží. A teprve od okamžiku, kdy se toto vyloučení stane definitivně údělem jednoho specifického druhu zboží, nabývá jednotná relativní forma hodnoty světa zboží objektivní pevnosti a všeobecné společenské platnosti.

Specifický druh zboží, s jehož naturální formou společensky srůstá ekvivalenční forma, se stává peněžním zbožím čili funguje jako peníze. Jeho specifickou společenskou funkcí, a tedy jeho společenským monopolem se stává to, že ve světě zboží vystupuje v úloze všeobecného ekvivalentu. Toto privilegované místo mezi zbožím, která vystupovala ve formě II jako zvláštní ekvivalenty plátna a ve formě III vyjadřovala všechna svou relativní hodnotu v plátně, si historicky dobylo určité zboží, zlato. Dosadíme-li tedy ve formě III zboží zlato na místo zboží plátna, objeví se:

D) PENĚŽNÍ FORMA

20 loket plátna	=	} 2 uncím zlata
1 kabát	=	
10 liber čaje	=	
40 liber kávy	=	
1 kvarter pšenice	=	
1/2 tuny železa	=	
x zboží A	=	

Při přechodu od formy I k formě II a od formy II k formě III nastávají podstatné změny. Naproti tomu forma IV se liší od formy III jedině tím, že formu všeobecného ekvivalentu má nyní místo plátina zlato. Zlato hraje ve formě IV tutéž úlohu jako plátina ve formě III — úlohu všeobecného ekvivalentu. Pokročil spochívá jen v tom, že forma bezprostřední všeobecné směniténosti čili všeobecná ekvivalentní forma srostla nyní díky společenskému obyčejí definitivně s naturální specifickou formou zboží zlata.

Zlato vystupuje vůči jiným zbožím jako peníze jen proto, že dříve již vystupovalo vůči nim jako zboží. Jako všechna ostatní zboží již vystupovalo také jako ekvivalent, at jako jednotlivý ekvivalent při fungovalo také jako ekvivalent, at jako zvláštní ekvivalent vedle jiných ojedinelých aktech směny, at jako zvláštní ekvivalent v užších či širších zboží-ekvivalentu. Postupně začalo fungovat v užších či širších kruzích jako všeobecný ekvivalent. Jakmile si vydobylo monopol tohoto postavení při vyjadřování hodnot světa zboží, stalo se peněžním zbožím, a teprve od okamžiku, kdy se již stalo takovým peněžním zbožím, liší se forma IV od formy III, čili všeobecná peněžním zbožím, liší se forma IV od formy III, čili všeobecná forma hodnoty se mění v peněžní formu.

Prosté relativní vyjádření hodnoty zboží, na př. plátina, ve zboží, které již funguje jako peněžní zboží, na př. ve zlatě, je cenová forma. „Cenová forma“ plátina je tedy:

20 loket plátina = 2 uncím zlata,

čili jsou-li 2 libry št. mincovním názvem 2 uncí zlata,

20 loket plátina = 2 librám št.

Obtížnost pojmu peněžní formy se omezuje na obtížnost pochopení všeobecné ekvivalentní formy, tedy všeobecné formy hodnoty vůbec, formy III. Forma III se retrospektivně rozvíjí ve formě II, v rozvinuté formě hodnoty, a jejím konstituujícím prvkem je forma I: 20 loket plátina = 1 kabátu čili x zboží A = y zboží B . Prostá zboží forma je tudíž zárodkem peněžní formy.

4. ZBOŽNÍ FETIŠISMUS A JEHO TAJEMSTVÍ

Na první pohled vypadá zboží jako velmi prostá a triviální věc. Jeho rozbor ukazuje, že je to velmi zpropadaná věc, plná metafyzické ráfnovosti a theologické záhudosti. Jako užší hodnota

nená v sobě nic tajemného, at už se na ně díváme s hlediska, že svými vlastnostmi uspokojuje lidské potřeby, nebo s hlediska, že tyto vlastnosti dostává teprve jako produkt lidské práce. Je samozřejmé, že člověk svou činností mění formy přírodních látek směřem užitečným pro sebe. Forma dřeva se na př. mění, dělá-li se z něho stůl. Přesto stůl zůstává dřevem, pracbyčejnou, smyslově vnímatelnou věcí. Ale jakmile se stává zbožím, mění se ve smyslově nadsmyslnou věc. Nejenže stojí všemi čtyřmi nohami na zemi, ale staví se vůči všem ostrším zbožím na hlavu, a v jeho dřevěné palici se rodí vrtolchy daleko podivuhodnější, než kdyby z něho nic začal tancovat.²⁵

Mystický charakter zboží nevyplývá tedy z jeho užité hodnoty. Nevyplývá ani z obsahu určené hodnoty. Neboť předně, at jsou užité práce čili produktivní činnosti seberozdílnější, s fyziologické stránky jsou v každém případě funkcemi lidského organismu a každá taková funkce, at její obsah a její forma jakákoli, je v podstatě vynakládáním lidského mozku, nervů, svalů, smyslových orgánů atd. Za druhé to, co je základem určené velikosti hodnoty, totiž trvání onoho vynakládání čili kvantita práce, se již bezprostředně, hmatatelně liší od kvality práce. Za všech společenských poměrů musela člověka zajímat pracovní doba, kterou stojí výroba živoních prostředků, třebaže ne stejně na různých stupních vývoje.²⁶ Konečně, jakmile lidé tak či onak pracují pro sebe navzájem, dostává tím jejich práce společenskou formu.

Z čeho tedy vzniká záhadný charakter produktu práce, jakmile na sebe bere formu zboží? Zřejmě z této formy samé. Stejnost různých druhů lidské práce dostává věcnou formu stejné kvality všech produktů práce — hodnoty; měření vynakládání lidské pracovní síly jeho tím dostává formu velikosti hodnoty produktů

²⁵ Vzpomeneme si, že Čína a stoly začaly tancovat právě v době, kdy celý ostatní svět byl záda úpíně v klidu — pur encounterer les autres [aby dávaly odvahy druhým].

²⁶ *Poznámka k 1. vyd.* U starých Germánů se velikost jitra půdy měřila prací jednoho dne; odtud název jitra: Tagwerk (tj. ké Tagwane) (jurnale nebo jurnalis, terra jurnalis, jurnalis nebo diurnalis), Mannwerk, Mannskraft, Mannmaat, Mannshuet atd. Viz *Georg Ludwig von Mevius*: „Einkleitung zur Geschichte der Mark-, Hof- u. v. Verfassung etc.“ Altrichov 1854, str. 129 a násled.

práce: konečně vztahy mezi výrobci, za nichž se jejich společenská určení práce uskutečňují, dostávají formu společenského vztahu produktů práce.

Tajemnost zbožní formy tkví tedy prostě v tom, že je zrcadlem, v němž se lidem obráží společenský charakter jejich vlastní práce jako věcný charakter produktů práce samých, jako společenské vlastnosti těchto věcí, dané jim od přírody; proto i společenský vztah výrobců k celkové práci se jim jeví jako společenský vztah předmětů, který existuje mimo ně. Tímto quid pro quo se z produktů práce stávají zboží, věci smyslově nadsmyslné nebo společenské. Tak se jeví světelný účinek věci na zrakový nerv nikoli jako subjektivní podnět zrakového nervu samého, nýbrž jako objektivní forma věci jsoucí mimo oko. Ale při zrakových výměch skutečně jedna věc, vnější předmět, odráží světlo na jinou věc, oko. Je to fyzický vztah mezi fyzickými věcmi. Naproti tomu zbožní forma a vztah hodnot produktů práce, v němž se tato forma projevuje, nemá naprosto nic společného s jejich fyzickou povahou a se vztahy věcí, vyplývajícími z ní. Je to jen určitý společenský vztah lidí samých, který tu pro ně nabývá fantastické formy vztahu mezi věcmi. Abychom našli analogii, museli bychom se uchýlit do mlhavých sfér náboženského světa. Tu se jeví produkty lidského mozku jako samostatné bytosti nadané vlastním životem a stojící v určitých vztazích k lidem a k sobě navzájem. Tak je tomu i ve světě zboží s produkty lidských rukou. Toto nazýváme fetišismem, který je nerazlučně spojen s produkty práce, jakmile se vyrábějí jako zboží, a který je tedy neoddelitelný od zbožní výroby.

Tento fetišový charakter světa zboží vyplývá, jak ukázal nás předcházející rozbor, ze svérázného společenského charakteru práce, která vyrábí zboží.

Užité předměty se stávají zbožím vůbec jen proto, že jsou produkty navzájem nezávislých soukromých prací. Komplex těchto soukromých prací tvoří souhrnnou práci společnosti. Protože výrobci vstupují do společenského styku teprve směnou produktů své práce, objevuje se i specifický společenský charakter jejich soukromých prací teprve v rámci této směny. Čili soukromé práce se fakticky realisují teprve jako články celkové společenské práce teprve těmi

vztahy, které vytváří směna mezi produkty práce a s pomocí produktů práce i mezi výrobci. Výrobci se proto jeví společenské vztahy jejich soukromých prací jako to, co skutečně jsou, t. j. ne jako bezprostředně společenské vztahy osob samých v jejich práci, nýbrž naopak jako věcné vztahy osob a společenské vztahy věcí.

Teprve v rámci své směny dostávají produkty práce společensky stejnou hodnotovost [přednětímou reálnou hodnoty], oddělenou od jejich smyslově různých užitečných hodnot. Toto rozštěpení produktu práce na užitečnou věc a věc ztělesňující hodnotu je prakticky uskutečnitelné teprve tehdy, když směna nabyla takového rozsahu a významu, že užitečné věci lze vyrábět speciálně pro směnu, tedy jakmile hodnotový charakter věcí přichází v úvahu již při jejich výrobě. Od tohoto okamžiku dostávají soukromé práce výrobců skutečně dvojaký společenský charakter. Jednak musí jako určité užitečné práce uspokojovat určitou společenskou potřebu, a tak se osvědčovat jako oddíl celkové práce, jako články přirozené vzniklé soustavy společenské dělby práce. Jednak uspokojují jen rozmanité potřeby svých vlastních výrobců, pokud každá zvláštní užitečná soukromá práce je směřitelná za každý jiný zvláštní druh užitečné soukromé práce, tedy má stejnou platnost. Tato rovnost toto coelo [úplně] různých prací může tu být jen tehdy, abstrahujeme-li od jejich skutečných rozdílů, jsou-li převedeny na společný charakter, který mají jako vynakládatelí lidské pracovní síly, jako abstraktně lidská práce. Mozek soukromých výrobců jen obráží tento dvojaký společenský charakter jejich soukromých prací ve formách, které se vyskytují v praktickém životě, při výměně výrobků — obráží tedy společensky užitečný charakter jejich soukromých prací v té formě, že produkt práce musí být užitečný ne pro výrobce samého, ale pro jiné — obráží společenský charakter rovnosti rozmanitých prací v té formě, že tyto materiálně různé věci, produkty práce, jsou hodnotatelní.

Lidé tedy neporovnávají produkty své práce jako hodnoty proto, že se jim tyto věci jeví jako pouhé věcné obaly lidské práce stejného druhu. Naopak. Tím, že při výměně srovnávají své různé výrobky jako hodnoty, srovnávají své různé práce jako lidskou

práci. Nejsou si toho vědomi, ale dělají to.²⁷ Hodnota nemá na psáno na čele, co je zač. Nejen to: hodnota mění každý produkt práce v tajemný společenský hieroglyf. Později se lidé snaží rozluštit smysl tohoto hieroglyfu, proniknout do tajemství svého vlastního společenského produktu, neboť určování užitných předmětů jako hodnot je jejich společenským produktem stejně jako na př. řeč. Pozdější vědecký objev, že produkty práce, pokud jsou hodnotami, jsou pouze věcným výrazem lidské práce vynaložené na jejich výrobu, tvoří epochu v dějinách vývoje lidstva, ale naprosto nerozptyluje věcné zdání společenského charakteru práce. Jen o dané zvláštní formě výroby, zbožní výrobě, platí, že specificky společenský charakter navzájem nezávislých soukromých prací spočívá v tom, že jsou si rovny jako lidská práce vůbec, a v tom, že produkty práce dostávají charakter hodnoty. Kdežto lidem, kteří podléhají vztahům zbožní výroby, se tyto speciální zvláštnosti zbožní výroby — před oním objevem i po něm — zdají všeobecně planými, podobně jako vlastnosti vzduchu — jeho fyzikální tělesná forma — existují dál, přestože věda rozložila vzduch na jeho základní prvky. Vyměňovatele výrobků zajímá prakticky především otázka: kolik cizích výrobků dostanou za svůj výrobek, t. j. v jakých proporcích se výrobky navzájem vyměňují? Jakmile tyto proporce dosáhnou určité pevnosti a stávají se proto obvyklými, zdá se, že vyplývají ze samé povahy produktů práce. Tak na př. tuna železa a 2 unce zlata mají stejnou hodnotu, podobně jako libra zlata a libra železa mají stejnou váhu přes různé fyzikální a chemické vlastnosti svých těles. Ve skutečnosti se hodnotový charakter produktů práce upevňuje teprve jejich realizací jako hodnot určité velikosti. Velikosti hodnot se ustavičně mění nezávisle na přání, předvídaní a činnosti těch, kdo vyměňují. Pro vyměňovatele má jejich vlastní společenský pohyb formu pohybu věcí, pod jehož kontrolou jsou, místo aby je kontrolovali. Teprve za úplně rozvinuté zbožní výroby může vyrůst

²⁷ *Posnámika* k 2. vyd. Pravi-li tedy Galiani: hodnota je poměr mezi dvěma osobami — „la ricchezza è una ragione tra due persone“ — byl by musel dodat: poměr skrytý pod věcným obalem. (*Galiani*: „Della Moneta“, str. 221, sv. III *Catodino* skřítky: „Scrittori Classici Italiani di Economia Politica“, Parte Moderna. Milán 1803.)

ze zkušenosti samé vědecké pochopení, že jednotlivé soukromé práce, konané nezávisle na sobě, ale všestranně mezi sebou spjaté jako články přirozeně vzniklé společenské dělbý práce, se neustále převádějí v určitéch proporcích na svou společenskou míru. Aby se mohlo dojít k tomuto vědeckému chápání, je nutná úplně rozvinutá zbožní výroba, protože společenský nutná pracovní doba si razí cestu náhodnými a stále kolísajícími směnnými vztahy výrobků soukromých prací jen násilně jako přírodní zákon, který působí podobně jako zákon tíže, spadne-li někomu dům na hlavu.²⁸ Určení velikosti hodnoty pracovní dobou je proto tajemství, skryté pod zjevným pohybem relativních zbožních hodnot. Odhalení tohoto tajemství odstraňuje zdání, jako by se velikost hodnoty produktů práce určovala čistě náhodně, ale neodstraňuje nikterak její věcnou formu.

Přemýšlení o formách lidského života, a tedy i vědecký rozbor těchto forem, bere se ostatně cestou protikladnou skutečnému vývoji. Začíná post festum, t. j. vychází z hotových výsledků vývojového procesu. Formy, které vtiskují produktům práce ráz zbožní a jsou proto předpokladem zbožního oběhu, mají již pevnost přirozených forem společenského života, dříve než se lidé po prvé pokusí ujasnit si nikoli historický charakter těchto forem, které se jim naopak jeví již jako nezměnitelné, nýbrž jejich obsah. Tak jedině rozbor cen zboží vedl k určení velikosti hodnoty, jen obecný peněžní výraz různých zboží umožnil ustálení jejich charakteru jako hodnot. Ale právě tato hotová forma světa zboží — jeho peněžní forma — skrývá společenský charakter soukromých prací a tedy i společenské vztahy soukromých pracovníků za věcmi, místo aby tyto vztahy odhalovala v celé ryzosti. Řeknu-li: kabát, boty atd. se mají k plátnu jako všeobecný ztělesnění abstraktní lidské práce, bije nesmyslnost tohoto výrazu do očí. Ale porovnávej-li výrobci kabátů, bot atd. tato zboží s plátnem nebo — což na věci nic

²⁸ „Co si máme myslet o zákonu, který se může prosazovat jen periodickými revolucemi? Je to právě přírodní zákon, který je založen na nevědomosti těch, které postihuje.“ (*Bedřich Engels*: „Umrisse zu einer Kritik der Nationalökonomie“ v *Deutsch-französische Jahrbücher* vřd. Arnoldem Rugem a Karlern Marxem. Paříž 1844.)

nemění — se zlatem a stříbrem jako všeobecným ekvivalentem, jeví se jim vztah jejich soukromých prací k celkové společenské práci právě v této nesmyslné formě.

Takovéto formy tvoří právě kategorie buržoasní ekonomie. Jsou to společensky platné, tedy objektivní myšlenkové formy pro výrobní vztahy tohoto historicky určitého společenského výrobního způsobu — zbožní výroby. Všechna mysticismus světa zboží, všechna kouzla a čáry, které zamlžují produkty práce za vlády zbožní výroby, mizejí ihned, jakmile přejdeme k jiným formám výroby.

Protože politická ekonomie miluje robinsonády²⁹, necht se přede vším i na našem ostrově objeví Robinson. Je sice od přitroze-nosti skromný, ale přesto musí uspokojovat rozmanité potřeby, a tedy konat různé užitečné práce: zhotovovat nástroje, dělat nábytek, krotit lamu, chytat ryby, lovit zvěř atd. O modlení a pod. tu ani nemluvíme, protože to působí našemu Robinsonovi potěšení a protože takovou činnost považuje za odpočinek po práci. Přes roz-manitost svých produktivních funkcí ví, že jsou to jen různé formy činnosti téhož Robinsona, tedy jen různé druhy lidské práce. Nouze ho nutí, aby si přesně rozděloval čas mezi své různé funkce. Zda jedna zabírá více, druhá méně místa v jeho celkové činnosti, to závisí na větší či menší obtíži, kterou musí překonat, aby dosáhl zamýšleného užitečného efektu. Tomu ho učí zkušenost, a náš Robinson, který při ztroskotání lodi zachránil hodinky, hlavní knihu, inkoust a pero, si začíná hned jako pravý Angličan sám o sobě vést účty. Jeho inventář obsahuje seznam užžitných předmětů, které má, různých operací, kterých je zapotřebí k jejich výrobě, konečně záznamy o pracovních hodinách, které ho průměrně stojí zhotovení těchto různých výrobků. Všechny vztahy mezi Robinsonem a věcmi,

²⁹ *Poznámka k 2. vyd.* Ani Ricardo se nemohl obejít bez robinsonády. „Prvo-bytného rybáře a prvobytného lovce nechává ihned jako majitele zboží směňovat ryby a zvěřinu úměrně k pracovní době, zpředmětněné v těchto směnných hodnotách. Při této příležitosti upadá do anaehronismu, že prvobytný ry-bář a lovec si k vypočítávání svých pracovních nástrojů berou na pomoc anuitní tabulky, běžné na londýnské burse roku 1817. Zdá se, že „parallelgra-my pana Owena“ jsou jedinou společenskou formou, kterou znal kromě buržo-asní formy.“ (*Karl Marx*: „Zur Kritik etc.“, str. 43. [K. Marx: „Ke kritice atd.“, str. 42.])

z nichž se skládá jeho bohatství vlastní výroby, jsou zde tak jedno-duché a průhledné, že by jim asi rozuměl i pan M. Wirth bez zvláštní duševní námahy. A přesto jsou v nich obsažena všechna podstatná určení hodnoty.

Přenesme se nyní ze slunného Robinsonova ostrova do temného evropského středověku. Místo našeho nezávislého člověka tu na-cházíme lidi, kteří jsou všichni závislí — nevolníky i feudály, vasaly i lenní pány, laiky i kněze. Osobní závislost tu charakterisuje společenské vztahy materiální výroby stejně jako jiné životní sféry, vybudované na tomto základě. Ale právě protože vztahy osobní závislosti tvoří základ dané společnosti, nemusí jednotlivé práce a výrobky přijímat fantastickou formu, odlišnou od jejich reálného bytí. Vcházejí do koloběhu společenského života jako naturální služby a naturální dávky. Bezprostředně společenskou formou práce je tu její naturální forma, její zvláštnost, a ne její všeobecnost jako ve společnosti spočívající na základě zbožní výroby. Robota stejně jako práce vyrábějící zboží se rovněž měří dobou, ale každý nevolník ví, že ve službě svému pánovi vynakládá jen určité množství své osobní pracovní síly. Desátek, který musí odvádět knězi, je něco mnohem jasnějšího než kněžské požehnání. Ať tedy jakkoli oceňu-jeme charakterní masky, v nichž tu vystupují vůči sobě středověcí lidé, je v každém případě nepochybné, že společenské vztahy osob v jejich práci se tu jeví jako jejich vlastní osobní vztahy a nemaskují se za společenské vztahy věcí, produktů práce.

Chceme-li zkoumat společnost, t. j. bezprostředně zspoleč-en-štěnou práci, nemusíme se vracet až k její prvobytné formě, s níž se setkáváme na prahu dějin všech kulturních národů.³⁰ Blíží příklad

³⁰ *Poznámka k 2. vyd.* „V poslední době se rozšířil směšný předstudek, že forma prvobytného pospolného vlastnictví je formou specificky slovanskou nebo dokonce výhradně ruskou. Je to původní forma, kterou můžeme prokázat u Římanů, Germánů a Keltů; její celý vzorník s nejrůznějšími ukázkami nalzáme stále ještě u Indů, i když částečně již v troskách. Podrobnější studium asijských, a zvláště indických forem pospolného vlastnictví by dokázalo, jak z ruz-ných forem prvobytného pospolného vlastnictví různé formy jeho roz-kladu. Tak se dají na př. odvodit rozličné originální typy římského a germánského soukromého vlastnictví z rozličných forem indického pospolného vlastnictví.“ (*Karl Marx*: „Zur Kritik etc.“, str. 10. [K. Marx: „Ke kritice atd.“, str. 17.])

skýtá venkovská patriarchální výroba rolnické rodiny, která vyrábí pro vlastní potřebu obilí, dobytek, přízi, plátno, oděv atd. Tyto různé věci představují pro tuto rodinu různé výrobky její rodinné práce, ale nejsou vůči sobě navzájem zbožím. Různé práce, které vytvářejí tyto výrobky: obdělávání půdy, chov dobytka, předání, tkaní, krejčování atd. — jsou společenskými funkcemi ve své naturální formě, protože to jsou funkce rodiny, která má, podobně jako zbožní výroba, svou vlastní, samostatnou dělbu práce. Dělnba práce v rodině a pracovní doba jednotlivých členů rodiny se řídí rozdíly pohlaví a věku a přírodními podmínkami práce, které se mění se střídáním ročních období. Ale to, že se vynakládání individuálních pracovních sil měří dobou, dodává od počátku pracím samým společenský charakter, protože individuální pracovní síly tu od počátku fungují jen jako orgány celkové pracovní síly rodiny.

Představme si konečně pro změnu sdružení svobodných lidí, kteří pracují se společnými výrobními prostředky a plánovitě vynakládají své individuální pracovní síly jako jednu společenskou pracovní sílu. Všechna určení Robinsonovy práce se tu opakují, jenže ve společenském, a ne individuálním měřítku. Všechny výrobky Robinsonovy práce byly výhradně jeho osobním výrobkem, a tedy bezprostředně užitymi předměty pro něho samého. Celkový výrobek sdružení svobodných lidí je společenským produktem. Část tohoto produktu slouží opět jako výrobní prostředky. Zůstává společenskou. Ale druhá část je spotřebována členy sdružení jako životní prostředky. Musí se proto mezi ně rozdělovat. Způsob tohoto rozdělování se bude měnit podle charakteru společenského výrobního organismu samého a podle stupně historického vývoje výrobců. Jen pro srovnání se zbožní výrobou předpokládáme, že podíl každého výrobce na životních prostředcích je určen jeho pracovní dobou. Za této podmínky by pracovní doba hrála dvojitý úlohu. Jejím společensky plánovitým rozdělením je dán správný poměr mezi různými pracovními funkcemi a různými potřebami. Na druhé straně je pracovní doba zároveň mírou individuální účasti výrobce na celkové práci a tedy i na individuálně spotřebované části celého výrobku. Společenské vztahy lidí k jejich práci a výrobkům jejich práce zůstávají tu průhledně jasné jak ve výrobě, tak v rozdělování.

Pro společnost výrobců zboží, jejíž charakteristický společenský výrobní vztah záleží v tom, že výrobky práce jsou zde pro ně zbožím, t. j. hodnotami, a že v této věcné formě se jednotlivé soukromé práce mají k sobě navzájem jako stejná lidská práce — pro takovou společnost je nejvhodnější formou náboženství křesťanství se svým kultem abstraktního člověka, zejména ve svých buržoasních obměnách, jako je protestantství, deismus atd. Za staroasjských, antických atd. výrobních způsobů hraje přeměna výrobku ve zboží, a tedy i bytí lidí jako výrobců zboží podřadnou úlohu, která se však stává tím významnější, čím dále pokročil úpadek občinového způsobu života. Obchodní národy ve vlastním slova smyslu existují jen v intermundiálních starého světa jako Epikurovi bozi nebo jako Židé v pórech polské společnosti. Ony staré společenské výrobní organismy jsou daleko a mnohem jednodušší a jasnější než buržoasní výrobní organismus, ale spočívají buď na nezralosti individuálního člověka, který se ještě neodtrhl od pupěční šňůry přirozených druhových svazků s ostatními lidmi, nebo na bezprostředních vztazích parství a poroby. Podmínkou jejich existence je nízký stupeň vývoje produktivních sil práce a tomu odpovídající omezenost vztahů lidí rámcem materiálního výrobního procesu života, tedy omezenosti všech jejich vztahů k sobě navzájem a k přírodě. Tato skutečná omezenost se obráží ideálně ve starých přírodních a lidových náboženstvích. Náboženský odraz skutečného světa může vůbec zmizet teprve tehdy, až vztahy praktického vědního života se lidem začnou jevit jako průhledné a rozumné svazky lidí mezi sebou a s přírodou. Podobá společenského životního procesu, t. j. materiálního výrobního procesu života, shazuje se sebe mystický mlžný závoj teprve tehdy, až se stane produktem svobodného společenského sdružení lidí a bude pod jejich vědomou plánovitou kontrolou. K tomu je však nezbytně nutný určitý materiální základ společnosti čili řada určitých materiálních existencí pod-
mínek, které opět jsou samostatným produktem dlouhého a bolestného vyvojevého procesu.

Politická ekonomie sice už rozebrala — i když nedostatečně²¹ —

²¹ Nedostatečnost Ricardova rozboru velikosti hodnoty — a je to její nejlepší rozbor — si ukážeme ve třetí a čtvrté knize tohoto spisu. Pokud však jde o hod-

hodnotu a velikost hodnoty a odhalila obsah skrytý v těchto formách. Ale nikdy si nepoložila otázku: proč tento obsah přijímá takovou formu, jinými slovy, proč se práce zračí v hodnotě a trvání práce, jako její míra, ve velikosti hodnoty produktu práce?³² Formule, nouu vůbec, nerozlišuje klasická politická ekonomie nikde úplně zřetelně a vědomě mezi prací, jak se vyjadřuje v hodnotě, a touž prací, pokud je zřetelněna v užitné hodnotě výrobku. Dělá ovšem tento rozdíl ve skutečnosti proto, že v prvním případě zkoumá práci s kvantitativní stránkou, ve druhém s kvalitativní. Ale nepapadá jí, že pouze kvantitativní rozdílnost prací předpokládá jejich kvalitativní jednotu nebo rovnost, tedy jejich převedení na abstraktně lidskou práci. Ricardo na př. prohlašuje, že souhlasí s těmito slovy Destutta de Tracy: „Protože je naprosto zřejmé, že naše fyzické a duševní schopnosti jsou jediným původním bohatstvím, je používání těchto schopností, jakýkoli druh práce, našim jediným pokladem. Jedině toto používání vytváří všechny předměty, které nazýváme bohatstvím...“ Mimo to je jasné, že všechny tyto předměty představují jen práci, která je vytvořila, a mají-li hodnotu nebo mají-li dokonce dvě různé hodnoty, pak pochází jen z hodnoty práce, již byly vytvořeny.“ (*Ricardo*: „The Principles of Political Economy“, 3. vyd., Londýn 1821, str. 334.) Poznamenáváme jen, že Ricardo podkládá Destutovi své vlastní hlubší chápání otázky. Destutt sice na jedné straně skutečně říká, že všechny věci, které tvoří naše bohatství, „představují práci, která je vytvořila“; ale na druhé straně tvrdí, že své „dvě různé hodnoty“ (užitnou a směnnou) dostávají od „hodnoty práce“. Tím se dostává do začarovaného kruhu oteřpanosti vulgární politické ekonomie, která předpokládá hodnotu jednoho zboží (v daném případě práce), aby pak s její pomocí určila hodnotu ostatních zboží. Ricardo ho čte tak, že jak v užitné, tak v směnné hodnotě se zračí práce (a ne hodnota práce). Sám však také špatně rozlišuje dvojaký charakter práce, který se také dvojitě zračí, že v celé kapitole: „Value and Riches, their Distinctive Properties“ [„Hodnota a bohatství, jejich odlišné zvláštnosti“] se musí pracně potýkat s triviálními takového J. B. Saye. Nakonec také s udivením pozoruje, že Destutt se sice shoduje s ním v názoru na práci jako zdroj hodnoty, ale přesto se ve svém určení pojmu hodnoty zároveň shoduje se Sayem.

³² Jedním ze základních nedostatků klasické politické ekonomie je, že se jí nikdy nedarilo vyvodit z rozboru zboží — a zvláště hodnoty zboží — formu hodnoty, která z ní dělá právě směnnou hodnotu. Právě ve svých nejlépeších představitelích, jako byli A. Smith a Ricardo, považuje klasická politická ekonomie formu hodnoty za něco zcela lhostejného a dokonce vnějšího poyaze zboží. Příčinou toho je nejen, že jejich pozornost je plně zaujata rozbořením velikosti hodnoty. Tato příčina leží hlouběji. Forma hodnoty produktu práce je nej-abstraktnější a zároveň nejobecnější formou buržoasního výrobního způsobu, který je jí charakterisován jako zvláštní typ společenské výroby, a tím je zároveň charakterisován historicky. Díváme-li se na buržoasní způsob výroby jako na

keré mají napsáno na čele, že nleží takové společenské formaci, kde výrobní proces vládne lidem, a ne člověk výrobnímu procesu — tyto formule se jeví jejímu buržoasnímu vědomí jako něco stejně samozřejmého, stejně přirozeného a nutného jako produktivní práce sama. Na předburžoasní formy společenského výrobního organismu se tato ekonomie proto dívá spatra, asi tak jako církevní otcové na předkřesťanská náboženství.³³

věcnou přirozenou formu společenské výroby, přehlédneme nevyhnutelně i specifické zvláštnosti formy hodnoty, tedy formy zboží, a jdeme-li dále, formy peněz, formy kapitálu atd. Proto se u ekonomů, kteří jednomyslně uznávají měření velikosti hodnoty pracovní dobou, setkáváme s nejpěstřejšími a nejprotichůdnějšími představami o penězích, t. j. všeobecném ekvivalentu v jeho hotové podobě. Zvlášť náorné se to ukazuje na př. při zkoumání bankovníctví, kde již nelze vystát s ořepanými deřinými penězi. V protikladu k tomu vznikla restaurovaná merkantilní soustava (Canilh a j.), která vidí v hodnotě jen společenskou formu či spíše jen její odlesk zbavený veškeré substance. — Jednou provždy poznamenáváme, že klasickou politickou ekonomii rozumním všechu politickou ekonomii, počínaje W. Jertym, která zkoumá vnitřní souvislosti buržoasních výrobních vztahů. V protikladu k ní se vulgární ekonomie jen potácí v oblasti vnějších zdánlivých závislostí, znovu a znovu přežvýkuje materiál, již dávno zpracovaný vědeckou politickou ekonomii, aby způsobem přijatelným pro buržoasii vysvětlila takřka nejnubší jevy ekonomického života a aby je způsobila buržoové domácí potřebě. Jinak se omezuje na to, že pedantsky systematicky ořepané a samolibě představy činitelů buržoasní výroby o jejich vlastním světě jako nejlépeším ze všech světů a prohlašuje tyto představy za věčné pravdy.

³³ „Ekonomové postupují podiválným způsobem. Pro ně existují jen dva druhy institucí, umělé a přirozené. Instituce feudalismu jsou instituce umělé, instituce buržoasní jsou instituce přirozené. Podobají se v tom theologům, kteří také rozeznávají dva druhy náboženství. Každé náboženství, které nevznáváví omi, je lidský výmysl, kdežto jejich vlastní náboženství je zjevení boží. — A tak dříve dějiny existovaly, nyní již neexistují.“ (*Karl Marx*: „Miseze de la Philosophie. Réponse à la Philosophie de la Miseze par M. Proudhon“, 1847, str. 113. [K. Marx: „Bída filosofie, odpověď na filosofii bídy pana Proudhona“, str. 109].) Opravdu komický je na př. pan Bastiat, který se domnívá, že starí Řekové a Římané žili jen z loupěží. Vzdát žijí-li lidé po celá staletí z loupěže, musí mít přece stále co loupit, čili předměty loupěže se musí neustále reprodukovat. Zdá se tedy, že i Řekové a Římané měli nějaký výrobní proces, nějakou ekonomiku, která tvořila materiální základnu jejich světí právé tak, jako tvoří buržoasní ekonomika základnu dnešního světa. Či myslí snad Bastiat, že výrobní způsob, který je založen na otročké práci, spočívá tím na soustavě loupěže? To se poučí na nebezpečnou půdu. Zmyšlí-li se takový veličán myslitel jako Aristoteles při hodnocení

Do jaké míry fetišismus vlastní světu zboží, čili přednětné zdání společenských určených práce, znátl některé ekonomy, ukazuje mimo jiné nudný a jalový spor o úlohu přírody při vytváření směnné hodnoty. Protože směnná hodnota je jen určitým společenským způsobem vyjádření práce vynaložené na výrobu věci, rozumí se samo sebou, že ve směnné hodnotě není obsaženo o nic více látky dané přírodou než na př. ve směnném kursu.

Protože zbožní forma je nejvšeobecnější a nejméně rozvinutou formou buržoasní výroby — proto také vzniká velmi brzy, třebaže v dřívějších epochách nepřevládá, tedy není tak charakteristická jako dnes — zdá se, že její fetišový charakter lze ještě snadno překonat. U konkrétnějších forem mizí i toto zdání jednoduchosti. Z čeho vznikají iluze monetární soustavy? Z toho, že neviděla, že se ve zlatě a stříbře jako peněžích zračí společenský výrobní vztah, ale ve formě přírodních věcí s velmi zvláštními společenskými vlastnostmi. A moderní politická ekonomie, která s tak pohrdavým úsměškem shlíží na monetární soustavu: není její fetišismus přímo hmatatelný, jakmile začíná zkoumat kapitál? Jak je tomu dlouho,

otročité práce, proč by měl takový trapaslik ekonom jako Bastiat posunovat správné při svém hodnocení námezdní práce? — Používán této přiležitosti, abych stručně odpověděl na námitku, kterou mi učinil jeden německo-americký list, když vyšel můj spis „Zur Kritik der Politischen Oekonomie“ („Ke kritice politické ekonomie“), 1859. Podle minějí tohoto listu můj názor, že určitý výrobní způsob a výrobní vztahy, které mu odpovídají, zkrátka „ekonomická struktura společnosti je reálnou základnou, nad níž se zvedá právní a politická nadstavba a které odpovídají určité formy společenského vědomí“, že „způsob výroby materiálního života podmiňuje sociální, politický a duševní životní proces vůbec“ („Ke kritice politické ekonomie“, str. 6, 7) — to vše je pry sice správné pro dnešní svět, kde vládnou materiální zájmy, ale není správné ani pro středověk, kde vládl katolicismus, ani pro Athény a Řím, kde vládla politika. Především je zarážející, že by někdo mohl předpokládat, že tyto v celém světě známé fráze o středověku a antickém světě jsou ještě někomu neznámé. Jasně je jedno, že středověk nemohl být živ z katolicismu a antický svět z politiky. Naopak, způsob, jak se v těchto epochách získávaly prostředky k životu, vysvětluje, proč jednou hrála hlavní úlohu politika a po druhé katolicismus. Ostatně není třeba mít nějaké zvlášť hluboké znalosti na př. o dějinách římské republiky, abyohom věděli, že jejich skrytou pruzižnu tvoří dějiny pozemkového vlastnictví. Na druhé straně musel již Don Quijote pykat za svůj omyl, když si představoval, že potulné rytířství je slučitelné se všemi ekonomickými formami společnosti.

co zmizela iluze fysiokratů, že pozemková renta vyrůstá ze země, a ne ze společnosti?

Abychom však nepředbíhali, uvedeme tu již jen jeden další příklad, který se týká samé formy zboží. Kdyby zboží uměla mluvit, řekla by: naše užitná hodnota snad lidí zajímá. Nás jako věci se ne týká. Ale co přisluzí naší věčné povaze, je hodnota. Naše vlastní stýčky, stýčky věcí-zboží jsou toho nejlepšího důkazem. Máme k sobě navzájem vztah jen jako směnné hodnoty. Slyšme nyní, co duše zboží dí ústy ekonomů: „Hodnota (směnná hodnota) je vlastnost věci, bohatství (užitná hodnota) je vlastnost člověka. Hodnota v tomto smyslu nutně předpokládá směnu, bohatství však nikoli.“³⁴ „Bohatství (užitná hodnota) je atribut člověka, hodnota je atribut zboží. Člověk nebo společnost jsou bohatí; perla nebo diamant jsou cenné... Perla nebo diamant mají hodnotu jako perla nebo diamant.“³⁵ Až dosud neobjevil žádný chemik v perle nebo diamantu směnnou hodnotu. Ale ekonomové-vynálezci této chemické látky, kteří si dělají zvláštní nárok na kritickou hloubku myšlení, shledávají, že užitná hodnota věci nezávisí na jejích věcných vlastnostech, kdežto hodnota jim přisluzí jako věcem. V tomto přesvědčení je utvrzuje ta podivná okolnost, že užitná hodnota věci se pro člověka realizuje beze směny, t. j.: v jejích bezprostředním vztahu mezi věcí a člověkem, kdežto hodnota se může realizovat jen ve směně, t. j.: v určitém společenském procesu. Kdo by si tu nevzpomněl, jak dobrák Dogberry poučuje Fonocného Seacolla*, že „příjemný zevnějšek je darem okolností; umění číst a psát pochází od přírody“.³⁶

³⁴ „Observations on certain verbal disputes in Political Economy, particularly relating to Value and to Demand and Supply.“ Londýn 1821, str. 16.

³⁵ S. Bailey: „A Critical Dissertation on the Nature etc. of Value“, str. 165.

* *Stakepinner*: „Mnoho povyku pro nic.“ (Pozn. překl.)

³⁶ Autor „Observations“ a S. Bailey obviňují Ricarda, že nezapozoroval relativní charakter směnné hodnoty a přeměnil ji v cosi absolutního. Ve skutečnosti je tomu právě naopak: zdánlivou relativnost, kterou tyto věci, na př. diamant a perla, mají jako směnné hodnoty, převedl na pravý vztah, skrytý za jejich zevnějšíkem, na jejich relativnost jako pouhých výrazů lidské práce. Jasněji ricardovci odpověděli Baileyovi hrubě, ale na pádně, pak jen proto, že u Ricarda smutného nenašli poučení o vnitřní souvislosti mezi hodnotou a formou hodnoty čili směnnou hodnotou.